

Խ. Ն. ՓԻՐՈՒՄՈՎ

(ՀԽՍՀ ՏՐՈՊԻԿԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԴԻՐԵԿՏՈՐ)

Մ Ա. Լ Ա. Ր Ի Ա. Ն
Յ Ե Վ. Պ Ա. Յ Ք Ա. Ր Ը Ն Ր Ա. Դ Ե Մ
Կ Ո Լ Խ Ո Զ Ո Ւ Մ

Պ Ե Տ Ա. Կ Ա. Ն Հ Ր Ա. Տ Ա. Ր Ա. Կ Զ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն
Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն 1 9 3 8

31 JAN 2018

Խ. Ն.ՓԻՐՈՒՄՈՎ
(ՀԵՍՀ ՏՐՈՊԻԿԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԴԻՐԵԿՏՈՐ)

Մ Ա Լ Ա Ր Ի Ա Ն
ԵՎ Պ Ա Յ Ք Ա Ր Ը Ն Ր Ա Դ Ե Մ
Կ Ո Լ Ի Ո Ջ Ո Ւ Մ

ՉԼ
ԴԻ
ԱՅ

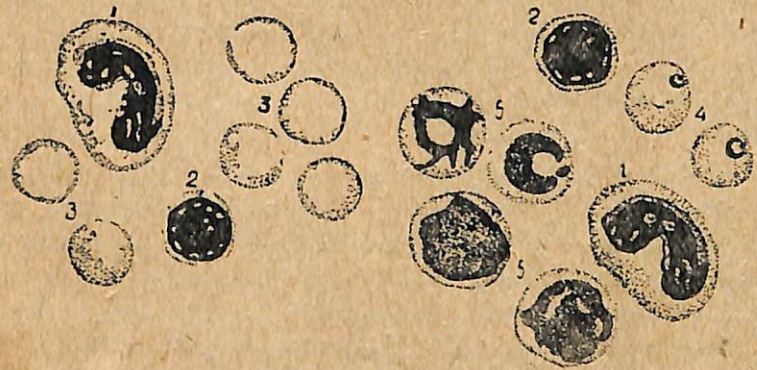
ՀԵՍՀ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1938

ՄԱԼԱՐԻԱՅԻ ՏԱՐԱԾՄԱՆ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Շատ քիչ մարդ կարելի չե գտնել մեզ մոտ, վոր լսած չլինի մալարիայի մասին: Իսկ տասնյակ և հարյուր հազարավոր մարդիկ հենց իրենք անցյալում ունեցել են այդ հիվանդությունը կամ դեռ այսօր ել տառապում են նրանով: Բայց չնայած դրան, շատ շատերը դեռ ճիշտ տեղյակ չեն մալարիայի տարածման իսկական պատճառներին: Նույնիսկ մալարիայով ուժեղ վարակված վայրերում հաճախ կարելի չե պատահել մարդկանց, վորոնք կարծում են, թե մալարիան առաջանում է ծիրան, վարունգ, սեխ և այլ մրդեր ուտելուց:

Մինչդեռ գիտությունը վաղուց է պարզել և ապացուցել, վոր մալարիան վարակիչ հիվանդություն է: Սակայն մալարիայի վարակն անցնում է հիվանդից առողջին վոչ թե անմիջականորեն, ինչպես դա տեղի չե ունենում ուրիշ շատ վարակիչ հիվանդությունների ժամանակ (խոլերա, գրիպ, քուժեշ և այլն), այլ միջնորդ միջատի՝ մոծակի միջոցով:

Մալարիայի հարուցիչը, այսինքն այն մանրեն, վորն առաջացնում է այդ հիվանդությունը պլազմոդիում է կոչվում: Նա գտնվում է հիվանդ մարդու արյան կարմիր գնդիկներում և սնվում սրանց հաշվին:

Նկ. 1.

Հենց նույն կարմիր գնդիկներում ել մալարիայի պլազմոդիումը բազմանում է, յուրաքանչյուրը բաժանվելով 8-ից մինչև 32 մասի: Այդ ժամանակ կարմիր գնդիկը քայքայվում է, նոր գոյացած լերիտասարդ պարազիտները դուրս են գալիս նրանից

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԿՈՄԻՏԵ

11-284598

և ամեն մեկը նորից մտնում է մի նոր առողջ կարմիր գնդիկի մեջ ու նորից սկսում աճել ու բազմանալ:

Հիվանդ մարդու դոզն սկսվում է հենց այն ժամանակ, յերբ նոր առաջացած յերիտասարդ պարազիտները դուրս են գալիս քայքայված կարմիր գնդիկներից:

Մեկ լավ հայտնի յեն մալարիայի պարազիտների յերեք տեսակներ: Մի տեսակի համար հարկավոր է 72 ժամ, այսինքն յերեք օր, վորպեսզի թարմ կարմիր գնդիկի մեջ անցնելուց հետո նա ավարտի յուր զարգացման ցիկլը (շրջանը) և քայքայի նրան: Այդ պարազիտը առաջ է բերում այսպես կոչված քառաչառ մալարիա, այսինքն նրանով տառապող մարդը դողացնում է ամեն յերեք օր անցնելուց հետո, չորրորդ օրվա սկզբին:

Մյուս յերկու տեսակներն իրենց զարգացման ցիկլը կարմիր գնդիկներում ավարտում են 48 ժամվա ընթացքում: Բայց նրանցից մի տեսակի համար, վորը յեռաչառ մալարիայի պարազիտ է կոչվում, ժամանակամիջոցը կանոնավոր պահպանվում է բոլոր պարազիտների նկատմամբ և այդ պատճառով ել հիվանդը դողացնում է 48 ժամը, այսինքն յերկու օրը մեկ անգամ, յերբորդ օրվա սկզբին: Իսկ յերրորդ տեսակի՝ *seroylikaliam* մալարիայի պարազիտները կանոնավոր չեն կատարում իրենց զարգացումը և այդ պատճառով ել տենդի կրկնողությունը անկանոն է լինում, յերբեմն առանձին նոպաները լավ արտահայտված չեն լինում, հիվանդը միշտ տաքություն է ունենում, այդ պատճառով ել տրոպիկական մալարիան, վորը մալարիայի ամենագլխավոր տեսակն է համարվում, հաճախ ընդունվում է այլ հիվանդութան, տիֆի տեղ որինակ:

Ուրեմն պարզ է, վոր մալարիայի պարազիտների՝ պլազմոգիտների հիմնական աղբյուրը հիվանդ մարդու արյունն է: Յեթե վերցնենք այդ արյունից նույնիսկ շատ քիչ քանակությամբ և սրսկենք առողջ մարդուն, նա կվարակվի մալարիայով և մի քանի օրից հետո կսկսի դողացներ:

Բայց բնական պայմաններում միայն չափազանց հազվագյուտ գեպքում (օրինակ, ուպերայիայի ժամանակ) հիվանդ մարդու արյունը կարող է անմիջապես շփվել առողջի արյան հետ, իսկ սովորաբար այդ չի լինում և այդ պատճառով ել մալարիան չի անցնում հիվանդից առողջին ամիջապես: Այդ կատարվում է վորոշ տեսակի մոծակների միջոցով, վորոնք մալարիայի

փոխանցողներն են, միջնորդները հիվանդի և առողջի միջև: Ծըծելով հիվանդի արյունը, նրանք իրենց ստամոքսի մեջ են առնում նաև մալարիայի պարազիտներին: Վերջինները վորոշ փոփոխությունների յենթարկվելուց ու խիստ բազմապատկելուց հետո անցնում են մոծակի թքազեղակները: Յերբ այդպիսի մոծակը խայթում է առողջ մարդուն, նա յուր թքի հետ միասին մացնում է նրա մարմնի մեջ այդ պարազիտներին և այդպիսով վարակում նրան: Մեկ կամ մի քանի շաբթից հետո վարակված մարդը սկսում է դողացներ:

Բացի մոծակից, արյուն ծծող ուրիշ վոչ մի միջատ (փայտօղի, լու, վոջիլ, տիզ, ճանճ և այլն) մալարիա փոխանցել չի կարող: Նրանց ստամոքսում մալարիայի պարազիտները վոչնչանում են:

Մոծակներից ևս վոչ բոլոր տեսակներն են ընդունակ մալարիա տարածել: Այդ ընդունակությունն ունեն միայն *անաֆելես կոչվող մոծակները*:

Տարբերել մալարիա տարածող անոֆելեսներին հասարակ անվտանգ մոծակներից դժվար չէ:

Բայց նախ քան այդ տարբերության մասին խոսելը անհրաժեշտ է համառոտ ծանոթանալ մոծակների ու նրանց զարգացման ձևերին:

ՄՈԾԱԿԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ՉԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

Մոծակը յերկթեվանի և գիշերային միջատ է: Յերեկները նա թագնվում է վորևե մութ անկյունում, իսկ արևը մայր մշտնելուց հետո դուրս է գալիս այգտեղից սնվելու և այլ նպատակների համար:

Մոծակների հիմնական սնունդը բույսերի հյութն է: Բայց վորպեսզի եզ մոծակը կարողանա նոր սերունդ տալ, բազմապատկանալ ևս, վոր նա ծծի նաև արյուն — մարդու կամ կենդանիների: Արու մոծակները արյուն չեն ծծում (հետևաբար նրանք չեն ել կարող մալարիա տարածել): Իրսում մոծակներին կարելի չի գտնել միայն տաք ամիսներին, իսկ ցուրտ յեղանակին նրանք թագնվում են մի հարմար տեղ և հաճախ ընկնում ձմռան քնի մեջ: Նրանք բազմանում են միայն տաք ամիսներին:

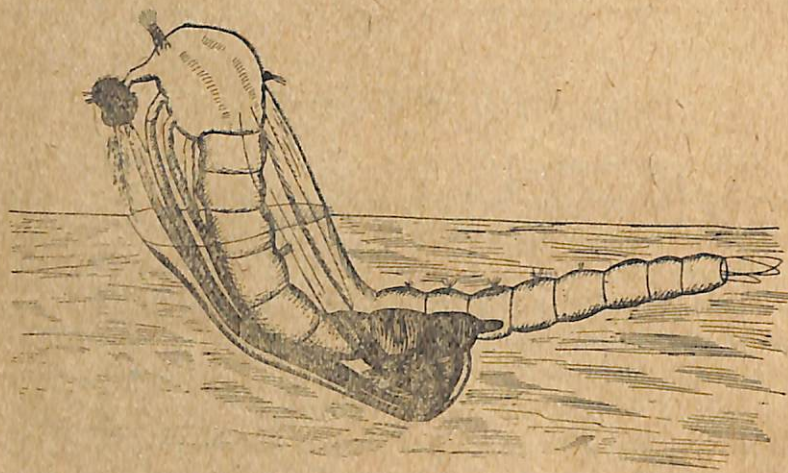
Մոծակը բազմանում է բավականին բարդ ձևով: Եզ մոծակը բեղմնավորվելուց վորոշ ժամանակ հետո ձու յե գնում ջրի յե-

րեսին — ամեն անգամ 100-ից մինչև 200 հատ և ավելի: Ամեն 2-3 օրից հետո ձվերից դուրս են գալիս շատ փոքրիկ թրթուրներ: Նրանք ապրում են ջրի մեջ: Մնվելով ջրի մեջ յեղած ավելի փոքր բույսերով ու կենդանիներով, նրանք մեծանում են և 3-4 օր հետո փոխելով իրենց մաշկը, դառնում են յերկրորդ շրջանի կամ հասակի թրթուրներ:

Յերկրորդ հասակի թրթուրները նույն ձևով մաշկափոխութունից հետո դառնում են յերրորդ հասակի թրթուրներ, սրանք իրենց հերթին՝ չորրորդ հասակի: Չորրորդ հասակի թրթուրն արդեն բավականին մեծ է: 2-4 օրից հետո նա դառնում է հարսնյակ:

Հարսնյակը բերան չունի, նա դրսից չի սնվում: 2-4 օր հետո հարսնյակից դուրս է գալիս թևավոր մոծակը (տես նկ. 2)՝ նոր դրած ձվից հասունացած թևավոր մոծակ ստանալու համար պահանջվում է շոգ ամիսներին 14-15 օր, իսկ յեթե յեղանակը ցուրտ է՝ ավելի յերկար:

ՄՈԾԱԿԸ ԴՊՐՈՍ ԵՓԱԼԻՍ ՂԱՐՍԵՅԱԿԻ

Նկ. 2.

Մոծակների բազմացումը տեղի յե ունենում միայն տաք ամիսներին: Մեզ մոտ նոյեմբերից մինչև մարտ ամիսը մոծակները չեն բազմանում: Այդ ժամանակ զժվար է դուրսը մոծակ

գտնել: Ձմեռը մոծակներն անց են կացնում գոմերում, բնակարաններում, նկուղներում և այլ տեղերում: Յեթե նրանց թաղընված տեղը ցուրտ է, նրանք ընկնում են քնի մեջ և արթնանում միայն զարնան տաք օրերն սկսելուց:

Կան նաև այնպիսի մոծակներ, վորոնք ձմեռն անց են կացնում թրթուրային վիճակում: Այդ թրթուրները ընդունակ են լավ դիմանալ ցրտին, նրանք կարող են ապրել սառուցով պատած ջրի մեջ: Այդ տեսակի մոծակներից թևավորված մոծակ գտնել ձմառը հնարավոր չէ, վորովհետև աշնան ցրտերն սկսվում հետո նրանք վոչնչանում են:

ՄԱԼԱՐԻՍ, ՏԱՐԱԾՈՂ ՅԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿ ՄՈԾԱԿԻ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մալարիա տարածող (անոֆելես) մոծակներն իրենց զացման բոլոր շրջաններում, սկսած ձվերից և մինչև թևավոր դառնալը, տարբերվում են հասարակ մոծակներից:

Անոֆելեսի ձվերը տեղավորվում են ջրի յերեսին պակած դրությամբ, մեկը մյուսից անշատ կամ թե կպչում են իրար ծայրերով, կողքերով: Հասարակ մոծակի ձվերը միշտ սերտորեն կպած են լինում իրար ամբողջ յերկարությամբ և կազմում են մի փոքրիկ նավակ: Յեթե խոշորացույցով նայենք այդ նավակին, հեշտությամբ կարող ենք տեսնել, վոր նա բաղկացած է մեծ քանակությամբ իրար կպած ձվերից, վորոնցից ամեն մեկը դիպչում է ջրի մակերեսին միայն յուր ծայրով (նկ. 3):

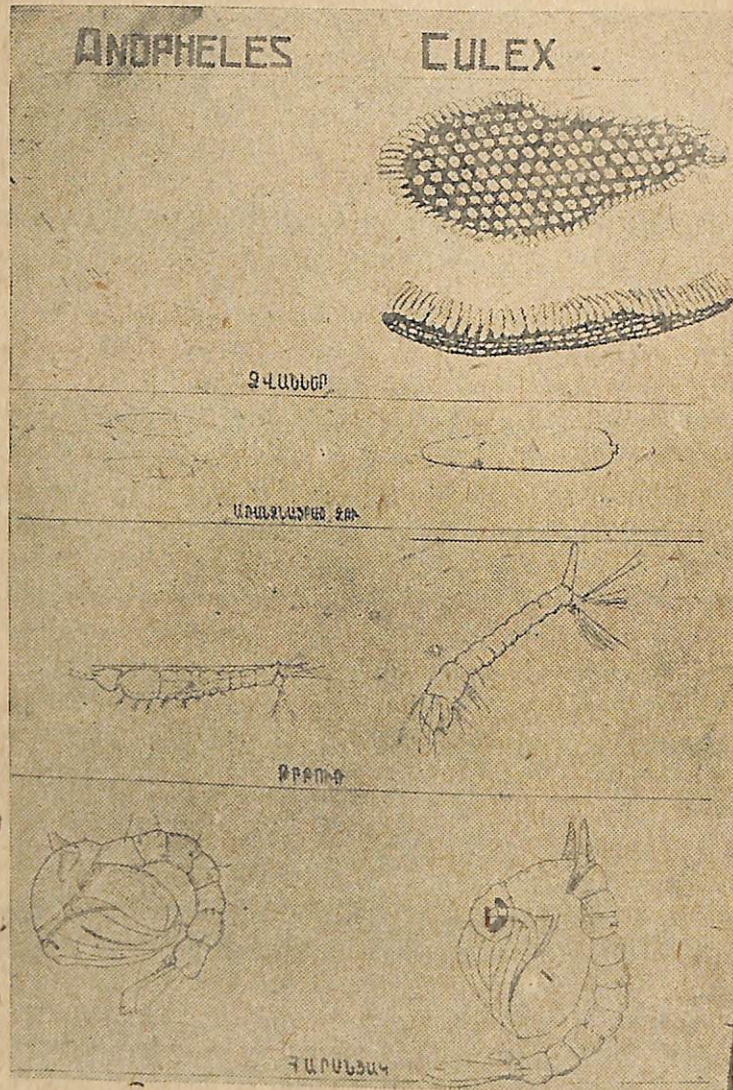
Թրթուրներին ավելի հեշտ է տարբերել: Հասարակ մոծակի թրթուրի պոչային մասում կա մի յելուստ, վորը շնչառական կոնուս է կոչվում: Դա մի խողովակ է, վորի միջոցով շնչում է թրթուրը:

Անոֆելեսի թրթուրն այդպիսով կոնուս չունի, թեև նա ևս դրսի ոդով է շնչում:

Յեթե թրթուրները կենդանի յեն և դանդաղ են ջրի մեջ, նրանց կարելի յե տարբերել նաև իրենց ունեցած դիբքով. անոֆելեսի թրթուրը ջրի յերեսին ընդունում է հորիզոնական դիբք, պակում է ուղիղ, իսկ հասարակ մոծակի թրթուրը ջրի յերեսին է կպչում միայն յուր պոչային մասը, իսկ գլուխը և մարմինը մնում են թեք կախված ջրի մեջ (նկ. 3):

Հարսնյակներին տարբերելը քիչ դժվար է: Տարբերության ավելի ցայտուն նշանն այն է, վոր անոֆելեսի հարսնյակի շնչա-

կան խողովակները, վորոնք տեղավորված են մարմնի վերևի մասում, ունեն ճագարի ձև, մինչդեռ հասարակ մոծակները՝ ամբողջ յերկարությամբ միևնույն լայնությունն ունեն:

Նկ. 3.

Թևավոր մոծակներին տարբերում են մի շարք նշաններով: Նախ հենց կենդանի մոծակի նստելու ձևը հնարավորությունն է տալիս հեշտությամբ ճանաչելու անոֆելեսին. նստելուց նա յուր պոչային ծայրը բարձր է պահում, ափսպես, վոր յեթե նրա մարմնի ուղղությամբ մի ուղիղ գիծ քաշենք, նա սուր անկյուն կկազմի այն մակերեսի հետ, վորի վրա նստած է մոծակը (նկ. 4):

Նկ. 4.

Իսկ հասարակ մոծակը, նստած ժամանակ պոչային ծայրը ցածր է պահում. նրա թե գլուխը և թե պոչային ծայրը համարյա կպած է նստած տեղին, իսկ մարմինը ավելի բարձր է:

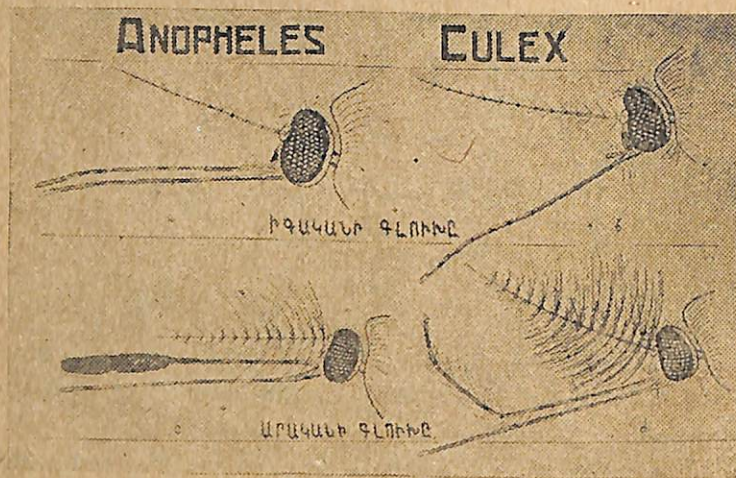
Մեծ տարբերություն կա նաև նրանց մարմնի, մասնավորապես գլխի կազմության մեջ: Մոծակի գլխին, նրա առաջային մասում ամբողջած են հետևյալ մասերը՝ յելուստները, խայթիչը՝ վորով նա ծակում է մաշկը և ծծում արյունը կամ բույսերի հյութը, մի գույգ ռաբափուկներ և մի գույգ բեխիկներ: Այդ մասերը, գոյությունն ունեն թե արու և թե եգ մոծակների մոտ, բայց նրանց ձևը նույնը չէ:

Արու մոծակն յուր գլխի յելուստներով տարբերվում է եգից նրանով, վոր նրա բեխիչը լավ են դարգացած, մեծ են ու զինված մեծ քանակությամբ բավական յերկար մազիկներով: Իսկ եգի բեխիկները բարակ են և նրանց վրա յեղած մազիկները շատ փոքր են, հասարակ աչքով հազիվ նկատելի:

Բայց անոֆելեսի և հասարակ մոծակի բեխիկներն ել իրար նման չեն, անոֆելեսի բեխիկները ծայրերը հաստացած են, կո-

պլաճն և իրենց յերկարությամբ հավասար խայթիչին: Հասարակ մոծակի բխիկները սովորաբար քիչ յերկար են խայթիչից և ունեն բարակ ծայր: Այդ սարքերությունը դժվար չե նկատել հենց հասարակ աչքով:

Յեթե մոծակը իգական սեռի յե, նրա անոֆելես լինելը կամ չլինելը վորոշվում է շոշափուկների յերկարության հիման վրա: Անոֆելեսի շոշափուկները յերկար են և հավասար խայթիչին, իսկ հասարակ մոծակի շոշափուկները կարճ են, նրանք կպած են խայթիչին արմատի մոտ և յերկարությամբ հավասար են խայթիչի մեկ չորրորդ կամ մեկ յերրորդ մասին (նկ. 5):

Նկ. 5.

ԻՆՉ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ ԵՆ ՀԱՐԿԱՎՈՐ ՄԱԼԱՐԻԱՅԻ ՏԱՐԱԾՎԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

Յուր արյան մեջ մալարիայի պարազիտներ պարունակող մարդու արյունը ծծելուց հետո անոֆելես մոծակն ամիջապես վարակիչ չի դառնում: Առողջ մարդուն վարակելու ընդունակությունը մոծակը ձեռք է բերում միայն վորոշ ժամանակից հետո: Ծծած արյան հետ միասին մոծակի ստամոքսն անցած պարազիտները սովորաբար յերկու ուեռի յեն լինում: Այստեղ արական պլազմոգիումները բեղմնավորում են իգականներին, վորից հետո

վերջիններն ակտիվ կերպով մտնում են մոծակի ստամոքսի պատի մեջ ու ամրանում նրա արտաքին շերտի տակ:

Պարազիտը այստեղ մնում է 7-ից մինչև 20 և ավելի օր: Այդ ժամանակամիջոցում նա աճում է ու բազմանում, այնպես, վոր նրանից ստացվում է մի բշտիկ, վորը լեփ-լեցուն է մալարիայի յերիտասարդ պարազիտներով, վորոնք սպորոզոիթներ են կոչվում:

Լրիվ հասունանալով բշտիկը պատվում է և նրա մեջ յեղած սպորոզոիտները թափվում են մոծակի վորովայնի խոռոչը իսկ այստեղից մեծ քանակությամբ անցնում են նրա թքագեղձերի մեջ:

Հայտնի յե բոլորին, վոր մոծակի խայթած տեղը քոր է գալիս: Սրա պատճառն այն է, վոր մոծակը խայթելուց մի քիչ թուք է մտցնում խայթած տեղը: Այդ բանը մոծակի համար անհրաժեշտ է յերկու տեսակետից՝ նախ, այդ հեղուկը — թուքը չի թողնում վոր արյունը մակարդվի և այդպիսով հնարավոր է դարձնում մոծակի համար ծծել արյունը: Յեթե մոծակի թուքը չլիներ, արյունը կմակարդվեր խայթիչի անցքում, իսկ դրա հետևանքով մոծակը կվռչնչանար: Թքի յերկրորդ հատկությունը կայանում է նրանում, վոր նա զրգռում է մաշկը և դարձնում է նրան արյունով հարուստ, այդ պայմաններում արյան ծծելը մոծակի համար ավելի յե հեշտանում: Թքի հենց այդ գրգռիչ հատկությունն է, վոր պատճառ է դառնում խայթած տեղի քոր գալուն, փոքրիկ ուռուցք առաջանալուն, կարմրելուն:

Մենք տեսանք, վոր վարակված մոծակի թքագեղձերում մեծ քանակությամբ մալարիայի պարազիտներ են հավաքվում: Այստեղից նրանք ընկնում են թքի մեջ և յերբ այդպիսի մոծակը խայթում է մարդուն, նա յուր թքի հետ միասին մտցնում է նրա արյան մեջ նաև այդ պարազիտներին և վարակում նրան:

Վարակված մոծակը կարող է խայթել նաև վորևե կենդանու, բայց դրանից վերջինը չի սուժի, չի վարակվի, վորովհետև մալարիայով հիվանդանում է միայն մարդը: Կենդանիներն ել ունեն հիվանդություն, վորը նման է մալարիային, բայց նա առաջանում է այլ պարազիտներից, վորոնք իրենց հերթին անվտանգ են մարդու համար:

Այս և մալարիայի տարածման միակ ճանապարհը:

Բացառիկ դեպքերում մալարիայով կարելի չէ վարակվել մի այլ ճանապարհով: Յեթե հղի կինը տառապում է մալարիայով, նրա արյան մեջ գտնվող պարազիտները վորոշ պայմաններում կարող են անցնել դեռ արդանդում գտնվող յերեխայի արյան մեջ և վարակել նրան: Այդ դեպքում յերեխան ծնվում է արդեն մալարիայով վարակված:

Այսպիսով մենք տեսանք, վոր մալարիայի տարածվելու համար անհրաժեշտ է, վոր տվյալ վայրում գոյություն ունենան՝ ա. արյան մեջ պարազիտներ ունեցող մալարիայով հիվանդ մարդ:

բ. մալարիա տարածող անոֆելես մոծակ և

գ. մոծակի համար մատչելի առողջ մարդ:

Սակայն յեթե բավական լինեյին միայն այդ յերեք պայմանները, մալարիան անհամեմատ ավելի լայն տարածված կլիներ, քան այդ ունենք մենք այսօր: Որինակ, մեր հանրապետության մեջ, այդ դեպքում, վոչ մի առողջ բնակավայր, վոչ մի առողջ մարդ չէր լինի, վորովհետև նույնիսկ ամենաբարձր լեռնային շրջաններում անոֆելես մոծակներ կան, իսկ պարազիտներ ունեցող մարդիկ, յեթե տեղում ել չլինեն, անպայման կը գտնվեն այն անձանց մեջ, վորոնք գործով կամ այլ նպատակներով այդտեղ են դալիս մալարիայով վարակված վայրերից:

Բարեբախտաբար դա այդպես չէ: Բացի վերևում թված յերեք պայմաններից, մալարիայի տարածման համար անհրաժեշտ են նաև վորոշ կլիմայական պայմաններ՝ ողի ջերմություն, խոնավություն և այլն:

Մալարիան առհասարակ ավելի շատ տարածված է տաք յերկրներում: Նույնիսկ այդպիսի տեղերում նրա տարածումը տեղի յե ունենում վոչ բոլոր ամիսների ընթացքում: Դրա պատճառն այն է, վոր մոծակի ստամոքսի պատի մեջ մալարիայի պարազիտ կտրող և զարգանալ միայն այն ժամանակ, յեք դրսի ողի ջերմությունը բավական բարձր է (16, 5° վոչ պակաս ցելսիուսով):

Յեթե վերցնենք Հայաստանի լեռնային շրջանները, մենք կտեսնենք, վոր նույնիսկ ամառվա ամենաշոգ ամիսներին՝ հուլիսին և ոգոստոսին այստեղ ողի ջերմությունն այնքան ցածր է, վոր մալարիայի պարազիտները մոծակի մարմնում զարգանալ չեն կարող և կվոչնչանան:

Ահա այդ է պատճառը, վոր լեռնային կամ առհասարակ ցուրտ տեղերում մալարիան տարածվել չի կարող:

Տվյալ շրջանում կամ առանձին բնակավայրում տաք յեղանակն ինչքան շուտ է սկսվում գարնանը և ուշ վերջանում աշնանը, այնքան ավելի մեծ հնարավորություն կա մալարիայի տարածման համար:

Մեզ մոտ մալարիան ավելի շատ տարածվում է Արաքս գետի մոտ գտնվող շրջաններում (Հոկտեմբերյանի, Ղամարլի, Վաղարշապատի, Վեդիի, Մեղրու և այլն): Համեմատաբար քիչ է տարածված ավելի բարձր դիրք ունեցող շրջաններում (Կոտայքի, Աշտարակի, Գորիսի, Մխիթանի և այլն): Իսկ Սեվանի շուրջը գտնվող լեռնային շրջաններում, ինչպես և Ապարանի, Ամասիայի, Լենինականի ու մի շարք այլ շրջաններում տեղական մալարիա չկա: Այդ շրջաններում յեղած մալարիայով հիվանդ մարդիկ վարակվել են վոչ թե տեղում այլ մի ուրիշ, մալարիայոտ շրջանում ապրելու կամ նույնիսկ այդ շրջաններով անցնելու ժամանակ:

ԻՆՉ ՎՆԱՍ Ե ՀԱՍՑՆՈՒՄ ՄՍԱՍԻԱՆ ԿՈԼԵՈՉԻՆ ՅԵՎ ԿՈԼԵՈՉՆԻԿՆԵՐԻՆ

Մեր յերկրում, ինչպես և ամբողջ Ասորկովկասում մալարիան ամենատարածված հիվանդությունն է: Մալարիան ուսումնասիրող ու նրա դեմ պայքարող հիմնարկությունների՝ տրոպիկական ինստիտուտի և տրոպիկական կայանների և դիսպանսերների հետազոտությունները պարզեց են, վոր մեր հանրապետության սահմաններում մի քան հարյուր հազար մարդ կա, վորոնք վարակված են մալարիայով:

Շնորհիվ մալարիայի այդպիսի լայն տարածման, շատերն այնպես են ընտելանում նրան, վոր կարծում են, թե մեզ մոտ անխուսափելի յե նրա գոյությունը, վոր նա միշտ յեղել է և պետք է լինի: Շատ հիվանդներ նույնիսկ մոռանում են իրենց հիվանդության մասին և նորից հիշում են միայն այն ժամանակ, յերբ նրանց թաղնված մալարիան թարմանում է և ստիպում մտնել անկողին կամ կարվել աշխատանքից:

Այդպիսի, կարելի յե ասել, հաշտվողական վերաբերմունքը

դեպի մալարիան միանգամայն անթուլյատրելի յե ու ֆլասակար: Դրա մասին կխոսենք քիչ հետո:

Մալարիան մեք աշխատավորայան համար շատ խոշոր չարիք է: Այդ պեճը լավ իմանա և յերեքը չմոռանա ամեն մի խորհրդային քաղաքացի, ամեն մի բանվոր, կոլխոզնիկ:

Մալարիայի հասցրած ֆլասակները շատ բազմատեսակ են: Այդ ֆլասակները առավելապես աչքի յեն ընկնում այն ժամանակ, յերբ այս կամ այն պատճառներից մալարիան ավելի ուժեղանում է, կամ ինչպես ասում են, դարդանում է մալարիայի եպիտեմիան (համաճարակը):

Առաջին հերթին աչքի յե ընկնում այն, վոր մալարիայի տարածման ժամանակ հիվանդանում են մեծ թվով մարդիկ, աշխատավորներ կամ նրանց յերեխաները: Այդ հաճախ լինում է դաշտային աշխատանքի ամենայնոուն շրջանը: Հիվանդ մարդը ժամանակավորապես զրկվում է վոչ միայն առողջությունից և ուրախ ու բախտավոր կյանք վայելելուց, այլ նաև աշխատելու հնարավորությունից: Դողացնողը ստիպված է լինում դաշտը գընալու փոխարեն անկողին մտնել: Շատ դեպքերում աշխատանքից կտրվում է նաև նրա ընտանիքի մի ուրիշ անդամը, վոր պեսպի խնամի հիվանդին: Դա համարյա միշտ տեղի յե ունենում փոքր յերեխայի հիվանդացած ժամանակ: Իսկ մենք գիտենք, վոր յերեխաներն ավելի շուտ և ավելի հաճախ են հիվանդանում մալարիայով:

Շատ տեղերում քննել են ու պարզել, թե ամեն մի մալարիայով հիվանդ միջին հաշվով ինչքան ժամանակով է աշխատանքից կտրվում: Այդ ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, վոր մալարիայով հիվանդ ամեն մի մարդ տարվա ընթացքում կորցնում է 5-ից մինչև 25 — 30 և ավելի աշխատանքային օր: Կորցրած օրերի թիվը կախված է մալարիայի տարածման չափից և ուժից: Հիվանդության սովորական ընթացքի ժամանակ, միջին թվով, ամեն մի մարդ կորցնում է մոտ տասը աշխուր, իսկ եպիտեմիաների (համաճարակների) ժամանակ ավելի շատ: Բացի այդ առողջ վայրերից յեկած մարդկանց հիվանդությունը տեղում է ավելի յերկար և ունենում ավելի ծանր ընթացք, մինչդեռ տեղացիներինը՝ համեմատաբար քիչ դեպքերում է այդպիսի բնույթ ունենում:

Յեթե ընդունենք, վոր մալարիայով վարակված մեր վայրերում ամեն մի հիվանդ, տարվա ընթացքում, կորցնում է նույն-

իսկ միայն 10 աշխատանքային օր, ապա այդ դեպքում ել մենք շատ զգալի կորուստ կունենանք յուրաքանչյուր կոլխոզի համար:

Վորպեսզի ավելի լավ պատկերացում ունենանք այդ ֆլասակ չափերի մասին բերենք հետևյալ թիվը. Հայկական ԽՍՀ-ի սահմաններում նույնիսկ այժմ, յերբ մալարիան անհամեմատ ավելի քիչ է տարածված, քան անցյալում, աշխատավորությունն ամեն տարի կորցնում է կես միլիոնից շատ ավելի աշխատանքային օր, այսինքն այնքան, ինչքան հարկավոր է մի լավ գործարան կառուցելու համար:

Մալարիայից ինչքան ավելի շատ են վարակված տվյալ կոլխոզի աշխատավորները, վորքան առողջապահական օրդանները և հենց իրենք կոլխոզնիկները քիչ ուշադրություն են դարձնում մալարիայի դեմ պայքարի վրա, այնքան ավելի մեծ է նրանց կորցրած աշխուրերի թիվը: Քիչ չեն լինում դեպքեր, յերբ կորցրած աշխուրերը տվյալ կոլխոզում հաշվում են հարյուրներով, նույնիսկ հազարներով:

Մինչդեռ աշխուրերի կորուստը բացասաբար է անդրադառնում թե առանձին կոլխոզնիկի և թե ամբողջ կոլխոզի տնտեսական գրության վրա: Կոլխոզնիկի տնտեսական ապահովության գլխավոր հիմքը նրա վաստակած աշխուրերի համար ստացած գումարներն են ու մթերքները: Կոլխոզնիկը կտրվելով աշխատանքից նա չի կարողանում այնքան աշխուր տալ, ինչքան ընդունակ է տալու առողջ ժամանակը, իսկ դա պակասեցնում է նրա ստանալիք բարիքների քանակը, դա վորոշ չափով սահմանափակում է տվյալ կոլխոզնիկի տնտեսական հնարավորությունները, վայելելու կոլխոզնիկ աշխատավորության համար միանգամայն ապահովված կուտուբական և ունևոր կյանքը, վորի համար կոլխոզային նոր, Ստալինյան կանոնադրությունը մեծ ու լայն ճանապարհ է բաց արել:

Մալարիայի պատճառով կորցրած աշխուրերն առավելապես ծանր հետևանք են ունենում այն պատճառով, վոր հիվանդությունն ավելի լայն տարածվում է գյուղատնտեսական ամենապատասխանատու աշխատանքների շրջաններում՝ դարնանը — ցանքսի ժամանակ և մանավանդ այնանը — բերքահավաքին:

Այստեղ պետք է ավելացնել նաև այն, վոր նույնիսկ հիվանդության սուր շրջանն անցնելուց հետո ել կոլխոզնիկը դեռ մի քանի օր այնքան թույլ է զգում իրեն, վոր չի կարողանում կանոնավոր աշխատել, նրա աշխատանքի արտադրողականությունն

ավելի պակաս և լինում քան լրիվ առողջ ժամանակ: Իսկ ևս, իհարկե, ազդում է նրա ստացած աշխուրհի քանակի վրա:

Կոլխոզնիկը աշխատանքից կտրվելուց կամ քիչ արտադրողականություն տալուց տուժում է վոչ միայն ինքը, այլև ամբողջ կոլխոզը և մեր պետությունը:

Յեթե հիվանդություն պատճառով աշխատանքի յեն գնում ավելի քիչ կոլխոզնիկներ, քան այդ նախատեսված և պլանով, դա անդրադառնում է պլանները ժամանակին կատարելուն, ցանքան ուշանում է, բերքը լրիվ ու ժամանակին չի հավաքվում, նրա մի մասը մնում է դաշտերում կամ այգիներում, փչանում կամ կորցնում է յուր վորակը: Որինակ, յերը բացված բամբակը իր ժամանակին չի հավաքվում, նրա մի մասը թափվում է, իսկ յերը սկսվում են անձրևները կամ ձյունը — նրա մի մասը փչանում է կամ ել ուշ հավաքելուց ստացվում է վատ տեսակի բամբակ: Նույնը կարելի չէ ասել նաև խաղողի, ծխախոտի և այլ կուլտուրաների մասին:

Իրա հետևանքը բացասական է լինում շատ տեսակետներից: Կոլխոզը, իսկ նրա միջոցով նաև մեր արդյունաբերությունն ստանում է ավելի քիչ բամբակ, ծխախոտ և այլն, ստացած նյութերի վորակը իջնում է, իսկ դրա հետ միասին պակասում է նաև նրանց արժեքը: Այդպիսով կոլխոզը չի կարողանում ստանալ պլանով նախատեսված յեկամուտը և դրա հետևանքով ել չի կարողանում լրիվ կատարել յուր շինարարական, կուլտուրական և այլ աշխատանքների պլանը:

Կոլխոզի յեկամտի նվազելը ազդում է աշխուրհի արժեքի վրա, կոլխոզնիկն ամեն մի աշխուրհի համար թե դրամով և թե մթերքներով ավելի քիչ է ստանում քան կարող եր ստանալ, յեթե հիվանդությունը չլիներ, մյուս կողմից կոլխոզը կկատարեր ու կգերակատարեր յուր պլանները:

Իսկ յեթե սոցիալիստական արդյունաբերությունը, որինակ մեր տեքստիլ (կտորեղեն պատրաստող) գործարանները, ստանում են ավելի քիչ բամբակ, քան սպասում է յին, դա ևս յուր հերթին խանգարում է նրանց պլանների կատարմանը:

Մալարիայի հասցրած մլասը միայն դրանով չի սահմանափակվում: Առհասարակ, ինչպես ամեն մի հիվանդություն, նույնպես և մալարիան անցանկալի յերևույթ է: Նա կարճ կամ յերկար ժամանակով դժբախտացնում է մարդուն և զրկում նրան այն ուրախ ու բախտավոր կյանքից, վորը վայելում են լայնա-

տարած Խորհրդային Միության աշխատավորները Ստալինյան Սահմանադրության հիման վրա: Հիվանդությունը տևում է կարճ ժամանակ, յեթե հիվանդը դիմում է բժշկական ոգնություն և կանոնավոր բուժվում է, ապա մալարիան նրա առողջության վրա առանձին վատ ազդեցություն չի թողնում: Իսկ յերը հիվանդությունը անուշադրության է մատնվում, նա ընդունում է տևական բնույթ, հաճախ տալիս է կրկնություններ (ռեցիդիվներ): Այդ դեպքում նա կարող է խոր ազդեցություն գործել աշխատավորի առողջության, նրա ֆիզիկական դրության վրա:

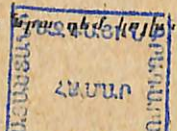
Այդպիսով հիվանդների մեջ բավական թվով պատահում են այնպիսիները, վորոնք վորոշ ժամանակով դառնում են հասարակության համար վոչ լիառեժ անդամ: Որինակ, զինակոչի ժամանակ նրանց մի մասը ճանաչվում է վոչ պիտանի զինվորական ծառայության համար և զրկվում (թեկուզ ժամանակավորապես) հնարավորությունից կատարելու խորհրդային քաղաքացու ամենապատվավոր պարտականությունը՝ դենքը ձեռքին պաշտպանել մեր սոցիալիստական հայրենիքը ամեն տեսակի թշնամիներից:

Յերկարատև և ուժեղ մալարիայով տառապող կանանց մոտ նկատվում է մի այլ յերևույթ, յերբեմն նրանք յերեխա չեն ունենում, չեն հղիանում կամ ել նրանց հղությունը չի շարունակվում մինչև նորմալ ծննդաբերությունը, այլ ընդհատվում է, վիժում է տեղի ունենում: Այդպիսի կանայք մինչև մալարիայից լավ բուժվելը խիստ դժբախտ են զգում իրենց, չկարողանալով իրագործել իրենց բուռն ցանկությունը՝ յերեխա ունենալ, վայելել մայրական զգացմունքի քաղցրությունը: Մեզ հայանի յեն բազմաթիվ դեպքեր, յերբ այդպիսի կանայք կանոնավոր բուժվելուց հետո կարողացել են վայելել մայր լինելու յերջանկությունը:

Ավելի ծանր է ազդում մալարիան փոքր հասակի յերեխաների վրա: Հիվանդությունը ժամանակին և կանոնավոր չբուժելու դեպքում մահվան վտանգն նրանց համար ավելի շատ է քան մեծերի համար:

Բավականին հաճախ շատ փոքր յերեխաների մոտ մալարիայի հետևանքով լուծ է առաջանում, վորն յուր հերթին կարող է յերեխայի մահվան պատճառ դառնալ, յերբ շուտ չեն դիմում բժշկին և լրիվ չեն կատարում նրա ցուցումները:

11-284599

Այսպիսով մալարիայի պատճառով մի կողմից կարող ե պահասել ծնվող յերեխաների թիվը, իսկ մյուս կողմից՝ բարձրանալ նորմալ մահացուցությունը ազգաբնակչության մեջ: Հետևանքը կլինի այն, վոր տվյալ բնակավայրում կնվազի բնակչությունը թվի աճը կամ թե բնակիչների թիվը ավելանալու փոխարեն կըսկսի պակասել, վերջին յերեկուցները նկատվում եյին մալարիայով խիստ վարակված գյուղերում (Վաղարշապատի, Հոկտեմբերյանի շրջաններում և այլն) խորհրդայնացումից առաջ և նրա առաջին տարիներին: Ներկայումս ել դեռ, յեթե համեմատենք մալարիայով խիստ վարակված գյուղերի բնակչության աճը բոլորովին առողջ գյուղերի հետ, նկատելի տարբերություն կգտնենք նրանց մեջ: առողջ գյուղերում բնակչությունն ավելի արագ ե աճում, քան խիստ մալարիայոտ բնակավայրերում:

Թուլացնելով մարդու մարմնի ուժերը մալարիան հող ե ստեղծում մյուս վարակիչ հիվանդությունների ավելի լայն տարածման համար: Հայտնի յե նույնպես, վոր մալարիա ունեցողները մեջ մի քանի հիվանդություններ ավելի ծանր ընթացք են ունենում և ավելի հաճախ մահով վերջանում: Այդպիսիների շարքին ե պատկանում, որինակ, թոքերի բորբոքումը:

Յերկար տարիներ ֆլասաբեր ազդելով մարդու վրա, մալարիան պատճառ ե դառնում նրա կյանքի տեվորություն համեմատաբար կարճանալուն: խորհրդայնացման սկզբի տարիներին մալարիայով վարակված մեր շրջաններում ծեր մարդ շատ քիչ կարելի յեր տեսնել: Այժմ կոլխոզնիկների տնտեսական դրությունն անհամեմատ բարելավվելու, ինչպես նաև մալարիայի դեմ տարվող կազմակերպված պայքարի շնորհիվ դրությունն անհամեմատ փոխվել, լավացել ե, բայց այժմ ել դեռ չի կարելի ասել, վոր այդ հիվանդության նման ազդեցությունը իսպառ վերացել ե:

Մենք այստեղ թվեցինք մալարիայի հասցրած ֆլասաներից մի քանիսը միայն: Մի փոքրիկ գրքույկում բոլորի մասին խոսելը անհնար ե: Բայց կարծում ենք, ասածներն ել բավական ե, վորպեսզի ընթերցողը կարողանա յեզրակացնել, թե ինչ խոշոր չարիք ե մալարիան մեր աշխատավորություն, մեր ամբողջ հանրապետություն համար:

Հարց ե ծագում թե մեզ մոտ, արվում ե արդյոք ամեն ինչ այդ դարավոր թշնամու դեմ համապատասխան պայքար տանելու համար: Ի՞նչ խոսք՝ այո, սակայն դեռ մենք չենք կարող պարծենալ և հանգստանալ կատարածով:

Կասկածից դուրս ե, վոր խորհրդայնացումից հետո շատ ու շատ բան ե արված, վորի հետևանքով խիստ սահմանափակվել են մալարիայի հասցրած ֆլասաները: Բայց վորպես խոշոր չարիք, նա դեռ չի վերջին չի կորցրել յուր ուժը և շատ բնակավայրեր, բավական թվով շրջաններ դեռ գտնվում են մալարիայի եպիտեմիայի ժամանակ առ ժամանակ դարգանալու վտանգի տակ: Համարյա ամեն տարի այս կամ այն գյուղում, կամ շրջանում նա բարձրացնում ե յուր գլուխը և հիշեցնում, վոր նա վերջնականապես դեռ չի վերացված:

Այս հանգամանքը ստիպում ե թե առողջապահական մարմիններին և թե կուսակցական, խորհրդային, հասարակական օրգաններին ու կազմակերպություններին, կոլխոզներին ու կոլխոզնիկներին, մեր վողջ բանվորությունը լարել ուշադրությունը դեպի մալարիայի դեմ պայքարի խնդիրները:

Թերազնահատել մալարիան, վորպես խոշոր չարիք, նշանակում ե ֆլասել աշխատավորությունը և սոցիալիստական պետությունը:

Մեր անդասակարգ սոցիալիստական հասարակությունը, գինված Առախիլյան Սահմանադրությամբ պետք ե վճռական պայքար մղել այդ չարիքի դեմ, նպատակ ունենալով կարճ ժամանակում, մի քանի տարվա ընթացքում լրիվ արմատախիլ անել նրան:

Այդ պայքարը հաջող արդյունք կունենա միմիայն այն ժամանակ, յերբ նրան ակտիվ կմասնակցեն բոլոր աշխատավորները, իսկ դրա համար հարկավոր ե, վոր նրանք լավ տեղյակ լինեն պայքարի միջոցներին:

Գիտությունը վաղուց ե զբաղվում այդ խնդիրների ուսումնասիրությունը:

Այդ աշխատանքների շնորհիվ մենք այսօր տիրապետում ենք այն միջոցներին, վորոնցով հնարավոր ե իսպառ վերացնել մալարիան կամ դարձնել նրան հազվադեպ պատահող մի հիվանդություն:

Մենք սկզբում ասացինք, վոր մալարիայի միակ տարածողը մոծակն ե: Ուրեմն պայքարի միջոցները պետք ե ուղղված լինեն առաջին հերթին մոծակների դեմ: Իսկ դրա համար հարկավոր ե պարզ պատկերացնել, թե վորտեղ և ինչ պայմաններում են դարգանում ու բազմանում մոծակները:

ԻՆՉ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ԵՆ ԶԱՐԳԱՆՈՒՄ ՄՈԾԱԿՆԵՐԸ

Մոծակը զարգանում ու բազմանում է բացառապես կանգնած կամ դանդաղ հոսող ջրերի մեջ: Յեթե ջրերի հոսանքի արագությունը մի վայրկյանում 20 սանտիմետրից արագ է, այդպիսի ջրերում մոծակը զարգանալ չի կարող: Առուների և գետերի հոսանքի արագությունը, նրանց բոլոր մասերում, նույնը չի լինում, ավերի մոտ արագությունն ավելի քիչ է, քան ավերից հեռու մասերում: Վորպեսզի առվի մեջ մոծակը բոլորովին չկարողանա բազմանալ, հարկավոր է, վոր ավերի մոտ ել նա ունենա հոսանքի պահանջվող արագությունը:

Նշանակություն ունի և ջրի խորությունը: Շատ խոր ջրերում մոծակը զարգանալ չի կարող: Սովորաբար 2 մետրից ավելի խոր ջրերում մոծակները թրթուրներ չեն լինում: Մոծակի համար ամենից հարմարը ջրի 20-ից մինչև 60 սանտիմետր խորությունն է:

Ջրի ջերմությունը ևս կարող է խանգարել կամ նպաստել մոծակի զարգացմանը: Յեթե ջրի ջերմությունը 12 աստիճանից ցածր կամ 40 աստիճանից բարձր է, ապա այդպիսի ջրերում մոծակը չի բազմանա, թեև սառը ջրի մեջ վորոշ տեսակի մոծակների թրթուրներ դեռ կարող են պահպանել իրենց գոյությունը: Մոծակի թրթուրների աճելու ու բազմանալու համար ամենանպաստավոր ջերմությունը 25-ից մինչև 30⁰ ջերմությունն է (Յելսիուս): Վորքան ջրի ջերմությունը ավելի բարձր է (սկսած 12 աստիճանից) այնքան նրա զարգացումը արագ է կատարվում:

Մոծակները չեն կարողանում բազմանալ այն ջրերում, վորոնց մակերեսը միշտ տատանվում, ալեկոծվում է, անա թե ինչու լճերի ավին շատ հաճախ դժվար է թրթուրներ գտնել:

Յեթե ջուրը լավ լուսավորված է, յեթե նրա վրա ընկնում են արևի ճառագայթները, ապա նրա մեջ մոծակները կզարգանան ավելի արագ և առատ, քան այն ջրերում, վորոնք միշտ պատած են սավերով: Որինակ, հորերի մեջ ավելի դժվար է թրթուր գտնել, քան բաց ավազաններում:

Նշանակություն ունի մոծակների համար նաև ջրի քիմիական կազմը: Այսպես, թրթուրներ չեն պատահում այն ջրերում, վորոնք իրենց մեջ մեծ քանակությամբ աղեր են պարունակում: Այդ պատճառով է, վոր յեթե անոգտագործելի աղտո հողերի վրա

առաջանում են կանգնած ջրեր, նրանք հաճախ ազատ են մնում թրթուրներից:

Հնարավոր չէ թրթուրների բազմացումը շատ կեղտոտ, նեխվող ջրերում: Որինակ՝ աղբակույտերի մոտ հավաքվող ջրականգերում, ինչքան ել նրանք կանգնած մնան, մոծակներ չեն զարգանա:

Ջրի մեջ գտնվող բույսերը և առավելապես կենդանիները մեծ նշանակություն ունեն թրթուրների զարգացման համար:

Յեթե ջրի մեջ կան այնպիսի կենդանիներ, վորոնք ուտում են թրթուրներին, որինակ յեթե այդտեղ լողում են փոքրիկ ձկնիկներ, հաղիվ թե ջրի մեջ կարելի լինի թրթուրներ գտնել:

Այս բոլորը բավական սահմանափակում են մոծակների զարգացման հնարավորությունները: Բայց այնուամենայնիվ ամեն տեղ կարելի յե գտնել բավական քանակությամբ այնպիսի ջրեր, վորոնց մեջ մոծակը զարգանում ու բազմանում է անսահման չափերով և կատարում յուր չար գործը:

Ուրեմն մեր նպատակներից մեկը պիտի լինի գտնել բոլոր այն ջրերը, ուր զարգանում է մոծակի սերունդը, վորպեսզի կարողանանք, ինչպես ստում են, թշնամուն խեղդել իր բնում:

ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ԱՌԱՋԱՆՈՒՄ ԶՐԱԿԱՆԳԵՐՆ ՈՒ ՃԱՀՃԱՅՈՒՄՆԵՐԸ

Մոծակների զարգանալու համար հարմար ջրականգեր և ճահճացումներ կարող են առաջանալ յերկու ճանապարհով՝ բնական և արհեստական:

Բնական ճահճացումները գոյանում են ինքնարերաբար, առանց մարդու մասնակցություն: Ավելի հաճախ նրանք առաջանում են այն տեղերում, ուր ստորերկրյա ջրերը շատ բարձր են և, դուրս ծծվելով գետնից, կուտակվում են նրա մակերեսին: Այդպիսի ճահճացումներ մենք շատ ունենք Արազդալանի մոտ, Ղամարլվի, Վաղարշապատի, Հոկտեմբերյանի և այլ շրջաններում: Շատ դեպքերում նրանք կենտրոնանում են գետերի նախկին հունի մեջ, վորով այլևս չի հոսում գետը (նկ. 6):

Հաճախ բավական մեծ, թեև ժամանակավոր, ճահճներ են գոյանում հորդ անձրևների ժամանակ կամ գարնանը՝ ձյան արագ հալվելուց, յերբ գետերը և առուները ստանում են ավելի շատ ջուր, քան նրանք կարող են տանել և դրա հետևանքով

դուրս են դալիս ավերից ու վողոզում շրջակա տարածությունները: Այդ բանը տեղի յե ունենում, որինակ, Ջանգու գետի հետ Նարիմանլու-յից վոչ հեռու հողամասերում: Նման ճանճացումները մի մասը կարող է մնալ շարաթներով ու նույնիսկ ամիսներով և մոծակների զարգացման բուն դառնալ:

Վորոշ դեպքերում, առանց հեղեղումների ել գետերն ընդունակ են ճանճացումներ առաջացնել: Յերբ ամառվա շոգին ջրի քանակը պակասում է, գետի հունի վորոշ մասն ազատվում է ջրի հոսանքից և այդ կետերում ջուրը կանգնած է մնում: Այդ ջրականգերը շատ հարմար են մոծակների բազմանալու համար: Նման յերևույթ նկատվում է, որինակ, Փամբակ-չալի հունում:

Նկ. 6.

Կիրովականից վոչ հեռու Կշլաղ և Դարբաս գյուղերի մոտ և շատ ուրիշ տեղերում:

Յերբեմն ճանճացումներ են առաջանում աղբյուրներից, յեթե նրանց ջրի հոսելու համար չկա լավ հուն և ջուրը ցրվում է այս ու այն կողմը:

Յեթե գետի ավերը քարքարուտ են և ջուրը ազատ չի հոսում, ապա մեծ քարերի, ժայռերի հետեին ջուրը կարող և այնքան դանդաղ հոսանք ունենալ, վոր նրա մեջ թրթուրները հեշտությամբ կզարգանան: Մոծակի բազմացման այդպիսի տեղեր շատ

կան Մեղրու, Իջևանի, Շամշադինի և այլ շրջաններում:

Բնական ճանճացումներն առանձին շրջաններում գրավում են յերբեմն շատ մեծ տարածություններ և հիմնական պատճառ հանդիսանում մոծակների զարգանալու, հետևապես մալարիայի տարածվելու համար (Ղամարվի, Վաղարշապատի, Հոկոտմբերյանի, Վեդու շրջանների վորոշ մասերը):

Սակայն վոչ պակաս դեր են կատարում այդ գործում արհեստական ճանճացումներն ու ջրականգերը, վորոնք առաջանում են մարդու անդիտակից կամ անպիտույթ վերաբերմունքի շնորհիվ: Մի շարք շրջաններում մալարիայի տարածման պատճառը միայն այդպիսի ճանճացումների հետ է կապված:

ԱՐՀԵՍՏԱԿԱՆ ՃԱՃԱՑՈՒՄՆԵՐ ԱՌԱՋԱՆԱԼՈՒ ՊԱՏՃԱՌՆԵՐԸ

Արհեստական ճանճացումներ ու ջրականգեր առաջանալու ամիջական պատճառները շատ բազմատեսակ են: Մենք այստեղ կձանոթանանք նրանցից միայն այնպիսիների հետ, վորոնք գոյություն ունեն մեր կոլխոզներից շատերում:

Գյուղական վայրերում այդ տեսակետից շատ խոշոր դեր են կատարում վոռոգման ցանցի վատ կառուցումը և սխալ ոգտագործումը: Մենք ունենք բազմաթիվ կոլխոզներ, ուր մալարիա բոլորովին չեր լինի, յեթե չլինեյին այդ թերությունները: Բանի վոր դա շատ տարածված յերևույթ է, անհրաժեշտ ենք համարում գրա վրա ավելի մանրամասնորեն կանգ առնել:

Արհեստական վոռոգման ցանց գոյություն ունի մեր շրջաններից շատերում: Արհեստական վոռոգումն է, վոր կենդանացնում է ջրազուրկ անապատները և դարձնում նրանց կոլխոզային դաշտեր ու այգիներ, վորոնք կոլխոզների հարստացման հիմքն են կազմում:

Վոռոգման ցանցը մասամբ կառուցված է զեռ հին ժամանակներում, մինչև իմպերիալիստական պատերազմը, իսկ զգալի չափով ստեղծված է կամ հիմնովին վերանորոգված խորհրդայնացումից հետո (Ղուբրի, Փոքր Սարգարաբաղի, Այլը Լճի, Վաղարշապատի, Արագաբայանի առուները և շատ ուրիշները):

Այդ ցանցերի կառուցման ժամանակ թույլ են տրված մի քանի այնպիսի սխալներ ու թերություններ, վորոնք հետագայում պատճառ են դառել զգալի տարածություններ գրավող ճանճա-

ցումներ անաշանալուն: Այդ թերություններն անավել շատ են հին առուների վրա: Այդ թերություններին լավ ծանոթ պիտի լինի յուրաքանչյուր կոլխոզնիկ, վորպեսզի հետագայում չթուլատուրի կրկնել նրանց, իսկ մյուս կողմից միջոցներ ձեռք առնի յեղածները վերացնելու համար:

Ինչպե՞ս վորոգելու համար հարկավոր է ունենալ ջուր բերող առու, վորի մեջ ջուրը պետք է ավելի բարձր լինի քան վորոգվող տարածութունը, այլ կերպ ջուրը չի հոսի դեպի դաշտերը: Ուրեմն առուն չի կարող ամբողջությամբ գետնից ցածր լինել, այլ նրա ավերը պիտի ավելի բարձր լինեն: Այդ նպատակին հասնելու համար առվի յերկու կողմից կառուցված են թմբեր, վորի համար հող է հարկավոր: Հեռվից հող բերելը ձեռնառու չէ, դա շատ կթանգացնի շինարարությունը: Իրա համար ել հողը սովորաբար վերցնում են առվի մոտից, նրա յերկու կողմերից, հենց այստեղ ել թափված է արհեստական ճահճացումներ անաշանալու խոշոր վտանգը:

Յեթե կառուցուող մալարիայի մասին զաղափար չունի կամ ել անուշադրության է մատնում նրա դեմ պայքարելու խնդիրները, նա առվից անմիջապես մոտ փոսեր է փորում է ոգտագործում հանած հողը: Իրա հետևանքը լինում է հետևյալը.

ա) Յեթե փոսերն առվից շատ մոտ են, առվի մեջ ջուր թողնելուց հետո, նա սկսում է ծծվել և կուտակվել փոսերի մեջ, դարձնելով նրանց մշտական ու խիստ վտանգավոր ջրականգներ:

բ) Յերբ փոսերը շատ խոր են, իսկ ստորերկրյա ջրերը բարձր են կանգնած, ապա ջուրը ծծվում է փոսի հատակից և նույնպես ջրականգ անաշանում:

գ) Յեթե փոսերը աղատ են մնում թված յերկու վտանգից, այնուամենայնիվ նրանք կարող են լցվել անձրևներից կամ դաշտերը ջրելու ժամանակ ավելացած ջրով և վերածվել ճահճի:

Ճահճներ են գոյանում և այն ժամանակ, յերբ կառուցված առուն անցնում է սարի լանջով, յեթե նրա դեպի ցածր նայող ավիլ ամուր չէ և հեշտությամբ ջուր է թողնում, ապա դուրս ծծված ջուրը հետգհետե կհավաքվի շրջակա դաշտերի ավելի ցածր մասերում և ճահճացում կգոյացնի:

Այդ թերությունները մնասում են վոչ միայն մալարիա անաշանալու տեսակետից, այլ և պատճառ են դառնում մեծ քանակությամբ ջրի կորստի, վորի հետևանքով կրճատվում է վորոգվող դաշտերի և այգիների տարածությունը կամ խանգարվում

ցանքների կանոնավոր վորոգումը:

Թված սխալներից հնարավոր է խուսափել: Նոր առուներ կառուցելու կամ հները վերանորոգելու ժամանակ հողը այնպես պիտի վերցնել, վոր անաշանացած փոսերում ջուր չկուտակվի: Իսկ դրա համար հարկավոր է, վոր՝

ա) Գետինը փորվի առուներից վոչ մոտ, քան յերեքից հինգ մետր հեռավորության վրա:

բ) Փոսերը շատ խոր չլինեն և չհասնեն ստորերկրյա ջրերին, յերբ նրանք ունեն նույնիսկ ամենաբարձր դիրքը (գարնանը) և բացի այդ տարբեր տեղ փորած փոսերը ունենան համարյա նույն խորությունը:

գ) Փորված բոլոր փոսերն անպայման միացված լինեն իրար հետ գոնե առուների միջոցով և ունենան ընդհանուր թեթություն դեպի մի կողմ, այսինքն դեպի այն կողմը, վորտեղ կարող են հոսել և թափվել նրանց մեջ պատահաբար ընկած ջրերը:

Ինչ վերաբերում է արդեն գոյացած փոսերին, այդպիսիները կամ պետք է լցնել հողով, յեթե նրանք փոքր են, կամ ել նրանց մեջ հավաքված ջրի համար հոսելու հարմարություն ստեղծել:

Ճահճացումներ գոյանալու համար վոչ պակաս հնարավորություններ են լինում վորոգման ցանցն ոգտագործելու ժամանակ: Այստեղ արդեն մեղքը շատ հաճախ ընկնում է ջուր անող բրիգադների վրա:

Ավելի հաճախ ճահճացումներ գոյանում են այն դեպքում, յերբ հողերի վրա բաց են թողնում ավելի ջուր, քան դա պահանջվում է: Ջրի ավելցուկը հոսում է դեպի գետնի ավելի ցածր մասերը: Յեթե վորոգման ցանցը ճարտարապետական սխառմի չէ և չունի այնպիսի հատուկ առուներ, վորոնք նախատեսված են ջրի ավելցուկը դուրս տանելու համար, ապա նրանցից գոյանում է ջրականգ, վորը յերկար մնալու դեպքում մոծակները զարգացման համար նպաստավոր տեղ է հանդիսանում:

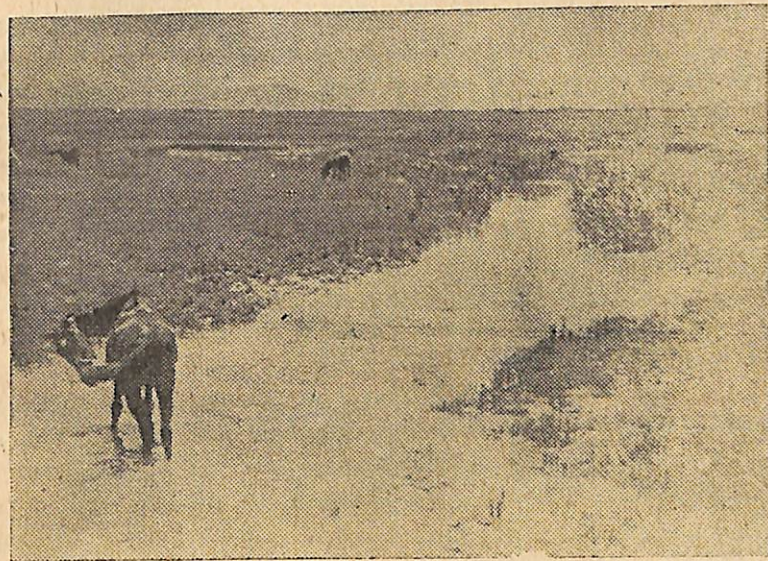
Այդ յերևույթը ավելի հեշտ կարող է տեղի ունենալ գիշերները ջրելու ժամանակ, յերբ որինակ, անուշադիր ջրողը պատահաբար քնում է և անոնց խնամքի թողնում առուն: Ուստի դաշտեր ջրելու գործը հարկավոր է հանձնարարել միանգամայն գիտակից մարդկանց, վորոնք բացի բարեխիղճ լինելուց, լավ ծանոթ են մալարիայի տարածվելու պատճառներին:

Առուները վատ խնամելը նույնպես առիթ է տալիս ճանճացումներ գոյանալուն: Այդպիսի պատկեր մեզ շատ հաճախ պատահել է. առվից ջուր վերցնելու համար մի կետում բահով պատռել են նրա ափը, բայց դաշտը ջրելուց հետո ծուլացել են պատռած տեղը նորից լավ փակել: Դրա հետևանքով ջուրը շարունակել է դուրս հոսել ճեղքված տեղից թեկուզ և քիչ քանակությամբ և հետզհետե շրջակա տարածութան վրա արհեստական ճանճացում գոյացրել: Յերբեմն նման ճանճացումներն առաջանում են մշակած հողերի վրա և փաստում ցանքսերին: Իսկ յեթե առուներից ջուր վերցնելու կետերը ամեն տեղ կահավորված փնեյին կանոնավոր շլուզներով, այդպիսի յերևույթ չէր նկատվի: Դրա համար էլ յուրաքանչյուր կոլխոզ հերթական խնդիր պիտի դարձնի կահավորել յուր դաշտերի ու այգիների վոռոգման ցանցը շլուզներով ու ջուրը բաժանող սարքավորումով և միշտ հետևի նրանց ճիշտ ոգտագործմանը:

Առուների պատերը յերբեմն պատռվում ու փչացվում են կենդանիների կողմից: Այդ գործում ավելի վնասակար դեր են կատարում անխնամ թողնված գոմեշները, վորոնք շատ են սիրում ջրի մեջ պռակել: Դրա պատճառը, իհարկե, առաջին հերթին, մարդն է, յեթե մի կողմից չթողնեն կենդանիներին մտնել առուները, իսկ մյուս կողմից նրանց ջրելու համար հատկացնեն միայն վորոշ կետեր, ուր ափերը քարերով ամրացրած լինեն, և բացի այդ յեթե ճանապարհն անցնելու տեղերում առուների վրա ամեն տեղ կանոնավոր կամուրջներ լինեն, կենդանիներն այդպիսի փնաս չեյին հասցնի:

Առուներով հոսող ջուրը շատ դեպքերում, իսկ առավելապես դարնանը, յուր մեջ մեծ քանակությամբ տիղմ և ավազ է պարունակում: Հետզհետե այդ մասնիկները նստում են առվի հատակին և այդպիսով ժամանակի ընթացքում (շաբաթների կամ ամիսների) նստվածքն այնքան է շատանում, վոր սկսում է խանգարել հոսանքին, կամ առվի մեջ ջուրը բարձրանում է և սկսում դուրս թափվել ափերից, կամ էլ հոսանքը դանդաղում է, առուն ավելի քիչ ջուր է կարողանում բաց թողնել: Իսկ դանդաղ հոսանքը նպաստում է առվի յեղրերին բույսեր առաջանալուն: Բույսերն իրենց հերթին ավելի յեն դանդաղեցնում ջրի հոսանքն ափերի մոտ և վերջի վերջո ստեղծվում են թրթուրների զարգացման համար բարենպաստ պայմաններ (նկ. 7):

Յեթ առուները մաքրվեն կանոնավոր ու խնամքով, յեթե նրանք պարբերաբար աղատվեն նրանց ափերում աճող բույսերից, այդ բավական կլինի, վոր առուների մեջ բոլորովին մոծակներ չզարգանան:

Նկ. 7.

Արհեստական ճանճացումներ գոյանում են վոռոգման ցանցից անկախ, ուրիշ շատ պատճառներից: Մեր հանրապետութան ամենավարակված շրջանների համար այդ պատճառներից, առաջին հերթին ուշադրութան արժանի յե «չիմ» կտրելը կամ շինարարութան համար հում աղյուս պատրաստելը: Իհարկե, այդ դեպքերում ճանճացումներ ու ջրականդեր են գոյանում այն ժամանակ, յերբ չեն պահպանվում համապատասխան հակամաշարիային պահանջները:

Քարից աղքատ տափարակային շրջանների համար հիմնական շինարարական նյութը առայժմ հում աղյուսն է, իսկ վոշ հազվագյուտ դեպքերում նաև «չիմը»:

«Չիմը» լինում է այնտեղ, ուր գետինը խոնավ է, վորտեղ ստորերկրյա ջրերը շատ բարձր են, այսինքն կիսաճանճացած տեղերում ճահիճների յեղրերին: «Չիմ» կտրած կետերում գոյանում

են նոր փոսեր, վորոնք շուտով լցվում են ջրով և ճահճանում:

Իսկ աղյուս պատրաստելու համար շատ հաճախ ոգտագործում են հենց առուների մոտ գտնվող հողը: Աղյուս պատրաստելուց հետո գոյանում են բավական մեծ փոսեր, վորոնք լցվում են առվի ջրով կամ նրանց մեջ են ծծվում ստորերկրյա ջրերը: Յերկու դեպքում էլ առաջանում են շատ վտանգավոր ջրական-գեր, վորոնք պահպանում են իրենց գոյությունը տարիների ընթացքում:

Ներկայումս, յերբ կոլխոզնիկների տնտեսական գրության բարձրացման հետ միասին, աճել է նաև կուլտուրական բնակարանի նրանց պահանջը շատ ուժեղ տեմպերով զարգանում է բնակարանային շինարարությունը: Անհրաժեշտ է, վոր վոչ մի կոլխոզնիկ յերբեք չմոռանա, վոր նոր շինարարության համար սխալ ձևով պատրաստվող շինանյութ ստանալուց այդպիսի վտանգ կարող է առաջանալ:

Վորպեսզի թե նոր շինարարությունը չտուժի և թե միաժամանակ նոր ճահճացումներ չգոյանան հարկավոր է անպայման պահպանել հետևյալ կանոնները՝

ա) Միանգամից հրաժարվել «չիմ» կարելուց և նրանով շինքեր կամ պատեր կառուցելուց:

բ) Աղյուս պատրաստելու համար ոգտագործել այն տեղերը, վորոնք բարձր են շրջակա տարածությունից, հետևապես և հող վերցնելիս չեն կարող ճահճանալ:

գ) Յեթե այդպիսի հարմար տեղեր չկան, ապա գետինը յերբեք չփորել առուներից 5 մետրից մոտ տարածության վրա, վորպեսզի առվի ջուրը հետագայում չկարողանա ծծվել նրանց մեջ և ճահճացնել: Բացի այդ, չի կարելի փորել խոր փոսեր, մանավանդ այնտեղ, ուր ստորերկրյա ջրերը բարձր են, հարկավոր է պատրաստել առվի լայն, բայց վոչ խոր փոսեր և հետագայում աշխատել վորքան կարելի յե շուտ լցնել նրանց: Իսկ մինչև լրիվ լցնելը գզուշանալ, վոր պատահարար նրանց մեջ ջուր չթափվի:

Ճահճացումներ են գոյանում նաև գետի հունում. շինարական նպատակների համար այն տեղից ավազ կամ խիճ են վերցնում, գոյացած փոսերը լցվում են գետից ծծվող ջրով ու դառնում մոծակների զարգացման տեղեր: Իրանից խուսափելու համար ավազ վերցնելիս խոր փոսեր չպիտի առաջացնել, իսկ ջրականգեր գոյանալու դեպքում — լցնել քարերով ու խճով:

Մի քանի շրջաններում (Ղամարլի, Վեդիի և ուրիշները) տնտեսական կարիքների համար ջուր ունենալու նպատակով, հենց ամիջապես առվի մոտ, պատրաստում են փոսեր և միացնում առուներին, նրանց մեջ ջուրը քիչ պարզում է, բայց հոսանք չունենալով, շատ մեծ հարմարություններ է ստեղծում թրթուրների զարգացման համար:

Մոծակներն առատորեն բազմանում են նաև ջրով լիքը այն փոսերում, վորոնք պատրաստվում են կոլխոզային կալերի մոտ՝ հրդեհ ծագելու դեպքում նրա դեմ պայքարելու համար: Մոծակների զարգացումը կանխարգելելու համար անհրաժեշտ է խաղաղ վերացնել առուների վրա կամ նրանց մոտ ավազաններ պատրաստելը, յեղած ավազանները պետք է անպայման լցնել:

Իսկ ինչ վերաբերում է կալերում պատրաստվող փոսերին, ջրի ավազաններին, նրանց վերցնել չի կարելի, այլ պետք է լավ ծածկել նրանց յերեսը, վորպեսզի մոծակները չկարողանան ներս մտնել ու ձու դնել: Իսկ անհրաժեշտ դեպքում ջուր վերցնելու համար ծածկի մեջ պետք է թողնել համապատասխան անցք, չինել հեշտ բացվող կափարիչ վորը նույնպես անցքեր չպետք է ունենա:

Նույն ձևով պետք է կահավորել նաև ջրի այն ավազանները, վորոնց մեջ մեր մի շարք շրջաններում ջրի պաշար են հավաքում ամառվա ընթացքում դաշտերը (առվի հաճախ ծխախոտի ցանքսերը) ջրելու համար:

Մոծակներ կարող են գոյանալ նույնիսկ անպետքացած ու դեն գցած կճուճներում ու այլ անոթներում, յեթե նրանց մեջ ջուր է հավաքվում և փնում 15 ուր և ավելի:

Շատ հաճախ մոծակների բուռն են դառնում տակառները, յերբ չորանալուց պաշտպանելու համար նրանց մեջ ջուր են լցնում ու այդպես պահում:

Այդ յերևույթներից խուսափելու համար անպետք իրերը հարկավոր է վոչնչացնել և չթողնել վոր նրանց մեջ ջուր փնա, իսկ տակառների ջուրը ամեն 8-10 ուրը մեկ ամբողջովին փոխել:

Վերևում մենք թվեցինք արհեստական ջրականգերի ու ճահճացումների առաջացման մի քանի պատճառները միայն: Նրանց թիվը շատ մեծ է, և բոլորը թվել այստեղ հնարավոր չէ:

Բայց կարծում ենք, վոր բերած որինակներն էլ բավական են, վորպեսզի կարելի լինի պատկերացնել թե ինչ բազմատեսակ ճանապարհով են առաջանում մոծակների զարգացման տեղերը:

Ասածներէց պարզ պիտի լինի նաև այն, թե ինչքան մեծ նշանակութիւն ունի մալարիայի դեմ պայքարելու համար ամեն մի կողմողնիկի ուշադիր վերաբերմունքը դեպի ջուրը: Յեթե ամեն մեկը յուր առողջա աշխատանքներէ ընթացքում խուսափի այնպիսի քայլերից, վորոնք նոր ջրականգեր ու ճահճացումներ են առաջացնում, դրանով զգալիորեն կսահմանափակվի մալարիայի տարածումը:

ՄԱԼԱՐԻԱՅԻ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Մենք տեսանք, վոր մալարիայի տարածման, ինչպես և հիվանդութիւնը փոխանցող մոծակների զարգացման համար նպաստավոր պայմանները շատ բազմաթիվ ու բազմատեսակ են: Դա յե պատճառը, վոր մալարիան մեզ մոտ ամենատարածված հիվանդութիւններից մեկն է:

Բայց յեթե դա այդպես ե, հնարավոր ե արդոք հաջողութեամբ պայքարել մալարիայի դեմ:

Մենք վճռականորեն պատասխանում ենք՝ այո, հնարավոր ե և անհրաժեշտ:

Գիտութիւնը մշակել ե մի շարք միջոցներ վորոնց լրիվ կիրառելու դեպքում միանգամայն հնարավոր ե կանխարգելել մալարիայի զարգացումը և վերացնել նրան այնտեղ, ուր նա արդեն տարածված ե:

Սակայն թե ցարական իրավակարգի և թե դաշնակների ժամանակ այդ միջոցների կիրառման մասին խոսք անգամ չըկար: Յարական իշխանութիւնը նայում եր մեր յերկրին վորպես մի գաղութ, վորից զավթում եր ամեն ինչ, փոխարենը վոչինչ չտալով: Մալարիայի լայն տարածումը նույնիսկ ձեռնառու յեր նրան, վորովհետե նա ավելի յեր ճնշում աշխատավորութեանը, դժվարացնում նրա հեղափոխական պայքարը: Իսկ դաշնակների ժամանակ դրութիւնը մալարիայի տեսակետից ավելի վատացավ: Թալանչիների ու մաուզերիստների իշխանութեան նախաձեռնութեամբ կազմակերպված ազգամիջյան կռիվները, աշխատավորութեան անխնա շահագործումը, թալանը և այլն ծայրահեղ աստիճանի քայքայեցին յերկրի տնտեսական դրութիւնը և պարարտ հող ստեղծեցին մալարիայի ավելի լայն տարածման համար: Բուրժուակիայի հավատարիմ ծառաներ՝ դաշնակները

մատ-մատի չխփեցին աշխատավորութեան այդ թշվառ դրութեան վորեւե չափով ոգնելու համար: Դրա պատճառով ել նախքան խորհրդայնացումը մալարիան ամենալայն չափերով տարածվեց մեր հանրապետութեան համարյա բոլոր շրջանները և ժողովուրդը անասելի չափով տառապում եր այդ հիվանդութեանից — մալարիան ամենախիստ չափով ազդում եր բնակչութեան աճման վրա, մահացութեան դեպքերն որըստորե բարձրանում եյին:

Միայն խորհրդային իշխանութեան հաստատվելուց հետո յե, վոր Հայաստանում ստեղծվեցին հատուկ հիմնարկութիւններ, վորոնց հիմնական խնդիրը դարձավ մալարիայի դեմ սխտեմատիկ պայքարը: 1923 թ. կազմակերպվեց սրովիկալակոն*) ինստիտուտը Յերևանում, իսկ 1924 թվից սկսեց զարգանալ վարակված շրջաններում տրոպիկական կայանների ու դիսպանսերների ցանցը, վորոնց թիվը այսօր հավասար ե 30-ի: Ամռան ամիսներին այդ ցանցը կրկնապատկվում ու յեռապատկվում ե: Նրանց աշխատանքը մալարիայի դեմ պայքարի գործում շատ մեծ նշանակութիւն ունի:

Բայց խոշոր սխալ կլիներ կարծել, վոր միմիայն այդ հիմնարկութիւնների շնորհիվ ե, վոր մալարիան խիստ նահանջել ե: Այդ գործում մեծ դեր են կատարել նաև աշխատավորութեան լայն մասսաները: Յերկար տարիների փորձը ապացուցել ե, վոր ինչքան ուժեղ և ակտիվ ե մասսայի այդ աջակցութիւնն ու ոգնութիւնը, այնքան ավելի մեծ են հաջողութիւնները:

Խորհրդային գյուղում կատարված սոցիալիստական վերակառուցումը՝ գյուղատնտեսութեան կողեկտիվացումը, անհամեմատ ավելի հեշտացրել ե աշխատավորութեան մասնակցութիւնը առողջապահութեան գործի զարգացման մեջ: Առավելապես այդ վերաբերում ե մալարիայի դեմ մղվող պայքարին:

Յեթե անցյալում բավական դժվար եր ցիր ու ցան յեղած մենատնտեսներին կազմակերպել մալարիայի դեմ պայքարի խնդիրների շուրջը, յեթե այն ժամանակ այդ գործում մեղ խանգարում և վլասում եյին նաև գյուղում նստած կուլակները, ապա այժմ — կողեկտիվացումից հետո, այդ դժվարութիւններն ու խոչընդոտները վերացել են:

*) Տրոպիկական են կոչվում այն հիվանդութիւնները, վորոնք ավելի հաճախ ու լայն տարածված են յինում շոգ կամ տաք յերկրներում: Մալարիան պատկանում ե այդ հիվանդութիւնների շարքին:

Տնտեսագիտական և ունևոր դարձած կոլխոզները ուղղում է նաև առողջ լինել և բոլոր դեպքերում պատրաստակամութեամբ և ընդառաջում գյուղն առողջացնող միջոցառումներին: Մենք արդեն ունենք բավական թվով որինակներ, յերբ կոլխոզի ու կոլխոզնիկների շնորհիվ կիրառվել են լուրջ միջոցառումներ այս կամ այն բնակավայրը ուժեղ մալարիայից ազատելու համար: Յե՛վ արգյունքները շատ շուտով համոզել են կոլխոզնիկներին, վոր նրանք չեն սխալվել:

Վորպեսզի կարելի լինի անհրաժեշտ ոժանդակութունն ու ոգնութունը ցույց տալ առողջապահական մարմիններին և առաջին հերթին տրոպիկայաններին ու տրոպիկայաններին, հարկավոր է ունենալ վո՛չ միայն բարի ցանկութուն, այլ և գիտենալ թե ինչ ձևով ու ինչ ճանապարհով կարելի յե ցույց տալ այդ ոգնութունը: Ուրիշ խոսքով անհրաժեշտ է, վոր ամեն մի կոլխոզնիկ, նույնիսկ ամեն մի գյուղացական պարզ պատկերացնի ու իմանա թե ինչ միջոցներով կարելի յե պայքարել մալարիայի տարածման դեմ:

Այդ նպատակով ել մենք ստորև համառոտ կանգ կառնենք մալարիայի դեմ պայքարի միջոցների վրա:

ՊԱՅՔԱՐ ՃԱՀՃԱՑՈՒՄՆԵՐԻ ԳԵՄ

Մալարիայի դեմ պայքարելու համար ամենագլխավոր, ամենաարմատական միջոցը՝ մոծակների զարգացման տեղերի վո՛չնչացնելն է:

Յերբ վորևե բնակավայրում ու նրա օջախայում վերացնենք, չորացնենք գոյււրյուն ունեցող նահնացումներն ու ջրակուգերը և միևնույն ժամանակ կտուկ միջոցներ ձեռք առնենք, վոր նորերը չգոյււման, այդ վայրում այլևս մալարիայի տեղակում նոր դեպքեր չլինել չեն կարող:

Յերբ մենք մեր առաջ խնդիր ենք դնում մալարիայից լրիակատար ազատել վորևե կոլխոզ, պետք վերացնենք վո՛չ միայն այն ճահնացումները, վորոնք գտնվում են գյուղի մեջ, այլ և նրանց, վորոնք գտնվում են գյուղի շրջակայքում: Դա անհրաժեշտ է հետևյալ պատճառով. մենք գիտենք, վոր մալարիա տարածող մոծակը կարող է թռչել և անցնել բավական յերկար

տարածութուն: Փորձերը ցույց են տվել, վոր մոծակներն իրենց զարգացման տեղից կարող են հեռանալ մինչև 2-3, իսկ յերբեմն և ավելի կիլոմետր տարածութուն: Ինչքան մոտ է շենքը ճահնաց, այնքան նրա մեջ ավելի շատ մոծակներ կարելի յե գտնել, հետևապես և ավելի մեծ է մալարիայի տարածվելու վրտանգը:

Ուրեմն գյուղի բոլոր մասերը մոծակներից ազատ պահելու համար հարկավոր է չորացնել նաև այն բոլոր ճահնացումները, վորոնք գտնվում են մինչև 3, իսկ ավելի լավ է, մինչև 5 կիլոմետր տարածության վրա, հաշված գյուղի բոլոր ծայրամասերից:

Ճահնացները չորացնելու համար շատ ձևեր են առաջադրված: Վորպեսզի ճահնաց չլինի հարկավոր է, վոր գետինն ավելի բարձր լինի (մոտ մեկ մետր) քան ջուրը: Այդ նպատակին հասնելու համար կամ գետնի մակերեսն են բարձրացնում, կամ ել ջուրն են իջեցնում:

Գետնի մակերեսը բարձրացնելու համար պետք է նրա ցածր, այսինքն ճահնացած տեղերը լցնել հողով կամ այլ նյութով: Դա հեշտությամբ կարելի յե անել փոքր տարածութուններ ունեցող ճահնացումների և ջրականգերի նկատմամբ: Միայն հարմար դեպքերում այդ ձևով լցվում են ավելի մեծ ճահնացները, ոգովելով մեծ քանակությամբ ավազ ու տիղմ պարունակող գետնի ջրով, ջուրը թողնում են ճահնացած տեղը և պահում այնտեղ այնքան ժամանակ, մինչև վոր նա պարզի: Հետո պարզած ջուրը հեռացնում են և նորից լցնում պղտոր ջրով և այդպես շարունակում յերկար տարիների ընթացքում, մինչև վոր ճահնացը լցվի տիղմով և ավազով:

Իսկ փոքր ջրականգերը լցվում են հողով, վորը վերցնում են գետնի ավելի բարձր կետերից: Որինակ, Ղամարվում բավական թվով մանր ճահնացումներ վերացվել են հին ավերակ տների հողը նրանց մեջ լցնելով:

Բայց ավելի հաճախ ճահնացները չորացնում են նրանց ջրի մակերեսը իջեցնելու միջոցով: Դրա համար ամենատարածված ձևն այն է, յերբ հատուկ առուների միջոցով ջուրը հանում են ճահնացած տեղից և տանում թափում գետի կամ ավելի մեծ առվի մեջ, վորն ավելի ցածր է գտնվում, ուրեմն և ջուրը կարող է ճահնաց հոսել դեպի այնտեղ:

Փոքր ի շատե խոշոր չորացման աշխատանքները պետք է կատարել մասնազետ ճարտարապետների միջոցով (նկ. նկ. 8 և 9):

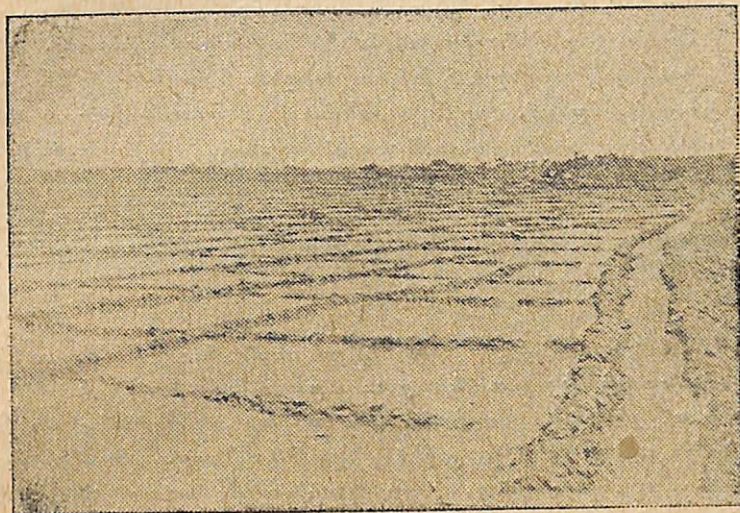
Յեղած ճահիճները չորացնելու հետ միասին անպայման պետք է աչալուրջ հետևել, վոր նորերը չգոյանան: Նոր ճահճացումներ

Նկ. 8 և 9

ստաջանալու պատճառների վրա մենք արդեն կանգ ենք առել: Այստեղ մի քանի խոսք կասենք միայն բրնձի դաշտերի մասին,

վորոնք միշտ մոծակների բազմանալու համար հրաշալի տեղ են հանդիսանում (նկ. 10). վորպեսզի մոծակները չկարողանան վնասել մարդուն, հարկավոր է, վոր բրնձի դաշտերը գյուղերից 3 կիլոմետրից մոտ չլինեն: Այդ մասին կա հատուկ վորոշում, վորը պիտի կատարել:

Նկ 10

Իսկ յեթե բարձրագույն որդանների թույլտվությամբ բրինձը ցանվում է գյուղերից ավելի մոտ, այն ժամանակ հարկավոր է դաշտերի վոտոգումբ կատարել ընդհատվող ձևով: Առհասարակ մեզ մեա բրինձ ցանելուց հետո դաշտերի վրա ջուր են կապում և այդպես պահում մինչև բրնձի հասնելը: Իսկ ինչպես մեզ մոտ, նույնպես և ուրիշ շատ տեղերում կատարած բազմաթիվ փորձերը ցույց են տվել, վոր բրինձն անարգել կզարգանա և կհասունանա նաև այն ժամանակ, յերբ մենք ջրում ենք նրան ընդհատումներով, այսինքն յեթե ջուրը պահում ենք դաշտերի վրա 8-10 որ, իսկ հետո ջուրը թողնում և բրնձի դաշտը չորացնում 3-5 որվա ընթացքում: Ինչպես ցույց են տվել փորձերը, այդպիսի դաշտը տալիս է նույն բերքը, ինչ վոր անընդհատ ջրվողը, բայց միևնույն ժամանակ ազատ է լինում մոծակներից: Մոծակների զարգանալու պատճառը հետևյալն է, յերբ ջուրը մնում է

դաշտի վրա 8-10 որ, նրա մեջ առաջանում են մոծակների թրթուրներ: Յեթե ջուրը մ'նա ևս մի քանի որ, թրթուրներից կգոյանան հարսնյակներ, իսկ սրանցից՝ մոծակներ: Վորպեսզի խուսափեն դրանից այդ ժամանակ ջուրը հեռացնում են դաշտից, նոր ջուր չեն թողնում և դաշտը սկսում են չորանալ, վորի հետևանքով մոծակի թրթուրները վոչնչանում են: Յերբ այդ կատարվում է, կարելի չե նորից ջուր թողնել դաշտի վրա:

Անկախ այդ միջոցից ամեն մի կոլխոզում, վորտեղ բրինձ է ցանվում, անհրաժեշտ է խիստ արգելել բրինձ ցանել տնամերձ հողամասերում, վորոնք գտնվում են գյուղի մեջ՝ այդպիսի ցանքսերը շատ ուժեղացնում են մալարիայի լայն տարածման վտանգը:

ՄՈԾԱԿՆԵՐԻ ԹՐԹՈՒՐՆԵՐԸ ՎՈՉՆՉԱՑՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Մալարիայով վարակված վայրերում բոլոր ճահճացումների և ջրականգների խսպառ վերացումը բավական խոշոր և մեծ միջոցներ ու յերկար տարիներ պահանջող աշխատանք է: Բայց աններելի սխալ կլիներ, յեթե ընդունելով այդ ճեռներս ծալած նստեյինք և սպասեյինք, յերբ կչորացվեն բոլոր ճահիճները, վոր մալարիան պակասի ու վերանա:

Փանի դեռ գոյություն ունեն ճահիճները, մենք պարտավոր ենք գործադրել մալարիայի դեմ պայքարի միջոցները:

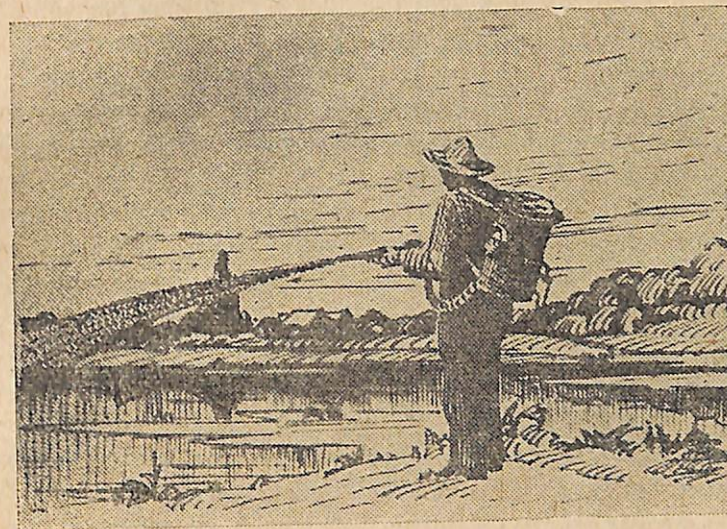
Դրանց մեջ ամենապիտանի տեղը պատկանում է թրթուրները վոչնչացնելու միջոցներին:

Թրթուրները վոչնչացնելու համար առաջարկված միջոցները բավական բազմաթիվ են: Մենք կանգ կառնենք միայն ամենատարածված ձևերի վրա:

Թրթուրներին կարելի չե վոչնչացնել զանազան թունավոր նյութերով: Դրանցից ամենալավը փարիզյան կանաչն է: Դա մկնդեղ պարունակող մի թույն է, վորը ջրի մեջ համարյա չի լուծվում: Գործածելու համար մի մաս թույնը լավ խառնում են 100 մաս ճանապարհի մանր մաղած փոշու հետ և ցրում ջրի յերեսին, այնպես վոր ամեն մի քառակուսի մետր տարածության վրա ընկնի 0,1 գրամ մաքուր թույն (10 գրամ խառնուրդ):

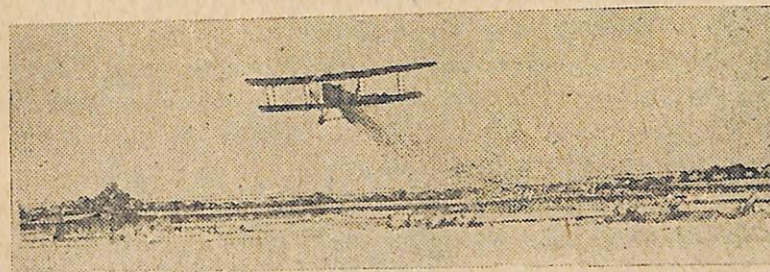
Մալարիա տարածող մոծակի թրթուրները կուլ են տալիս ջրի յերեսին ընկած թույնի մասնիկները, թունավորվում և մի քանի ժամից հետո բոլորը վոչնչանում են (նկ. 11), փարիզյան

կանաչը բացի անոֆելեսի թրթուրներից ուրիշ կենդանիներին չի վնասում:

Նկ. 11

Փարիզյան կանաչի խառնուրդը ցրում են ջրի յերեսին կամ ձեռքով, կամ թե, ավելի լավ է, հատուկ գործիքներով: Իսկ յեթե ճահիճների տարածությունը շատ մեծ է և զբավում է հարյուրավոր և հազարավոր հեկտոկրներ, այդ դեպքում խառնուրդը ցրում են այդ նպատակի համար (նկ. 12) սարքված սավառնակ-

Նկ. 12

ների միջոցով: Այդ դեպքում սովորաբար խառնուրդի համար վերցնում են 1 մաս փարիզյան կանաչ ու մեկ մաս փոշի և

ամեն մի հեկտարի վրա փոշիացնում միայն 250-300 գրամ մաքուր թուջն (ձեռքով փոշիացնելու ժամանակ 1 կիլոյի փոխարեն):

Սավառնակի միջոցով կարելի չե վոչնչացնել թրթուրներին նաև մեծ տարածություններ գրավող բրնձի դաշտերում:

Փարիզյան կանաչը սպանում է միայն անոֆելեսների թրթուրներին, իսկ հարսնյակներին վրա նա չի ազդում, վորովհետև նրանք չեն սնվում, հետևապես թուջնը չի կարող անցնել նրանց ստամոքսը և թունավորել:

Թրթուրներին վոչնչացնելու մյուս տարածված միջոցը ջրերի վրա նավթի սրսկումն է: Նավթը ավելի թեթև է քան ջուրը և սրսկելուց նա բարակ շերտով տարածվում է ջրի յերեսին:

Սկզբում մենք տեսնեք, վոր թրթուրները և թե հարսնյակները շնչելու համար կարիք ունեն նաև գրսի ոդի: Յերը նրանք բարձրանում են ջրի յերեսը, վորի վրա փոված է նավթի շերտը, նավթը ծածկում է նրանց շնչառության գործարանի անցքը և խանգարում շնչառությունը: Մյուս կողմից, այդ անցքի միջոցով նա անցնում է թրթուրի մարմնի ներսը և ֆուսում նրան: Այդ յերկու պատճառներից թրթուրը, ինչպես և հարսնյակը, կարճ ժամանակում վոչնչանում է:

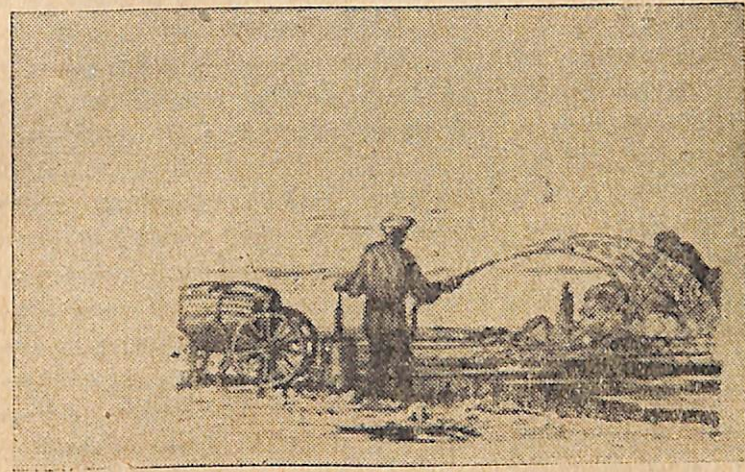
Այսպիսով նավթը վոչնչացնում է թե թրթուրներին և թե հարսնյակներին: Բացի այդ, նա սպանում է վոչ միայն անոֆելեսների ջրային սերունդին, այլ և հասարակ մոծակներինը, վորոնք թեկուզ և մալարիա չեն տարածում, բայց խայթում են մարդուն, անհանգստացնում նրան: Փարիզյան կանաչը հասարակ մոծակների թրթուրներին չի ֆուսում, վորովհետև նրանք ջրի յերեսին պակում են թեք, գլուխը ցած, և թուջնի մասնիկները չեն ընկնում նրանց բերանը:

Ճահիճները սրսկելու համար կարելի չե գործ ածել թե սպիտակ և թե սև նավթ: Ավելի դժվար է աշխատել մագուլթով, վոր տալիս է հաստ շերտ, իսկ քիչ ցուրտ յեղանակին դուռդ գուռդ ֆուսում է ջրի յերեսին ու չի ցրվում:

Մի քառակուսի մետր ճահճի վրա պետք է սրսկել սպիտակ նավթից 15-30 գրամ, իսկ սեվից 25-50 գրամ (նկ. 13):

Թե ճահիճների փոշիացնելը և թե նավթացումը կատարվում է տարվա այն ամիսներին, յերը ջրի մեջ զարգանում են թրթուրները. այսինքն, գարնան վերջերից մինչև աշնան կեսերը:

Մի անգամ փոշիացնելը կամ նավթացնելը ընդմիշտ չի ազատում ճահիճը թրթուրներից. ամեն 8-10-12 որ հետո հարկավոր է նորից կրկնել այդ գործողությունը, վորովհետև թե

Նկ. 13

փարիզյան կանաչը և թե նավթը 1-2 որից հետո անհետանում են ջրի յերեսից և մոծակները նորից կարողանում են ձու դնել նրա վրա ու թրթուրներ զարգացնել:

Համեմատելով իրար հետ հարկավոր է ասել, վոր փարիզյան կանաչի գործադրումը մի քանի անգամ ավելի եժան է նրստում, քան նավթինը, դրա համար էլ պետք է փարիզյան կանաչը գործ ածել ավելի լայն չափերով, մասնավանդ, վոր նավթի շատ մեծ կարիք ունեն թե մեր արդյունաբերությունը և թե մե-

Նկ. 14

քենայացված գյուղատնտեսությունը:

Թրթուրների վոչնչացման գործում խոշոր դեր է կատարում գամբուզիա կոչվող ձկնիկը (նկ. 14):

Գամբուզիան մի փոքրիկ ձկնիկ է, վորի յերկարությունը, հասունացած ժամանակ, հավասար է լինում 3-ից մինչև 5 սանտիմետրի: Նրա հայրենիքը Ամերիկան է: Այդտեղից նա բերվել է Իտալիա և հետո տարածվել շատ յերկրներ: Խորհրդային Միություն բերել է մի վրացի բժիշկ՝ Ռախուձեն:

Ներկայումս նրան կարելի յե պատահել մեր Միության շատ մասերում՝ Միջին Ասիայում, Անդրկովկասի բոլոր հանրապետություններում, Հյուսիսային Կովկասում, Ուկրաինայում և այլն:

Հայաստանի պայմաններում այն զարգացնելը սկզբում անհաջողության մատնվեց. ձմռան ցրտերի ժամանակ նրանք վոչնչացան. բայց սկսած 1934 թ. Տրոպիկական ինստիտուտին հաջողվեց բուծել նրանց համապատասխան բնական ճահիճներում և այժմ նրանք լայն տարածվել են: Ղամարվի, Վաղարշապատի, Հոկոսեմբերյանի, Վեդու և մասամբ մի քանի այլ շրջաններում:

Գամբուզիան բազմանում է վոչ թե ձու դնելու միջոցով, այլ ծնում է կենդանի ձկնիկներ, վորոնք իրենց մեծությամբ համարյա հավասար են մոծակի 4-րդ հասակի թրթուրներին: Իգական սեռի ամեն մի գամբուզիա ծնում է 40-60 և ավելի ձկնիկներ, վորոնք լրիվ հասունանում են մեկ ամսվա ընթացքում: Այսպիսով մի քանի տասնյակ ձկնիկներից կարճ ժամանակում կարելի յե ստանալ բազմաթիվ սերունդ:

Գամբուզիան շատ գիշատիչ է, նա ագահորեն ուտում է մոծակների թրթուրներին և ջրի մեջ ապրող կամ զարգացող շատ միջատների ու նրանց թրթուրներին: Նույնիսկ փոքրիկ, նոր ծնված գամբուզիաները վոչնչացվում են մեծերի կողմից: Դրանից խուսափելու համար փոքրիկները բնագոյրեն թաղընվում են մեծերից բույսերի արանքներում կամ այլ անկյուններում, ջրի ավելի յերեսային, ավային մասերում:

Գամբուզիաներ պետք է բուծել առաջին հերթին այն ճահիճներում ու ջրականգերում, վորոնք իրենց գոյությունը պահպանում են ամբողջ տարվա ընթացքում: Ամեն մի քառակուսի մետր ճահճային տարածության համար պետք է վերցնել 4-5 գամբուզիա:

Յեթե ջուրը ազատ է բույսերից կամ նրա մեջ բույսերը խիտ չեն աճում, ապա գամբուզիաները ընդունակ են վոչնչացնել բոլոր թրթուրներին և հարսնյակներին և թույլ չտալ, վոր տեղում մոծակներ զարգանան: Բայց յեթե ջրի յերեսը պատած

է սոսառ բույսերով, այդ դեպքում թրթուրների և հարսնյակների մի մասը կարող է թաղնվել նրանց մեջ, մոծակներ տալ:

Ուստի ջրերում, ճահիճներում գամբուզիա բուծելու ժամամանակ պետք է պարբերաբար մաքրել նրանց յերեսը և ազատ պահել խիտ բուսականությունից:

Գետերի ավերին զարգացող թրթուրներին կարելի յե վոչընչացնել մի շատ հեշտ ձևով, յեթե կոշտ ցախավելով ավելի այդ կետերի ջուրը դեպի հոսանքը, ապա թրթուրներն ու հարսնյակները մասամբ կվոչնչանան ցախավելի շարժումներից, իսկ մնացածները կփչանան արագ հոսող ջրի մեջ:

Յերբ թրթուրները զարգանում են ջուրը պակասած անվի կամ դեռակի հոսում, այդ դեպքում հարկավոր է ժամանակ առ ժամանակ (5-7 օրը մեկ անգամ) առատ ջուր թողնել նրանց մեջ և հետո նորից փակել: Այդ դեպքում թրթուրները կամ վոչընչանում են առաջացող ջրապտույտների մեջ կամ ել հանվում են արև և չորանում:

Յեթե հնարավոր լիներ այս կամ այն ձևով վոչնչացնել թրթուրներին ու հարսնյակներին բոլոր ջրականգերում ու ճահիճներում, ապա ամենաուշը յերկու ամսից հետո այլևս վոչ մի մոծակ չեր լինի, նորերը չեյին զարգանա, իսկ յեղածները իրենք կվոչնչանային:

Դժբախտաբար այդ դեռ չի արվում և դրա շնորհիվ տարվա տաք ամիսներին ճահճացումներից ծնունդ են առնում միլիոնավոր մոծակներ, վորոնք նպաստում են մալարիայի տարածմանը:

Այդ է պատճառը, վոր մենք չենք կարող բավականաչափ միայն թրթուրները վոչնչացնելով, այլ միաժամանակ պետք է պայքարենք նաև այն մոծակների դեմ, վորոնք զարգացել են հակաթրթուրային պայքարից դեռ մնացած ճահիճներում:

ՄՈԾԱԿՆԵՐԸ ՎՈՉՆՉԱՑՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Ինչպես սկզբում շեշտեցինք, մոծակները գիշերային կենդանիներ են, անոփելիսները մարդու և կենդանիների վրա յեն հարձակվում սովորաբար արևը մայր մտնելուց հետո և մինչև արևի ծագելը, իսկ ցերեկները նրանք թաղնվում են զանազան շենքերում, ավելի հաճախ գոմերում, կամ այլ լույսից և քամուց պաշտպանված տեղերում: Այստեղից հասկանալի յե, վոր գիշերները նրանց մասսայականորեն վոչնչացնելը շատ դժվար

ե, վորովհետև նրանք ցրված են ամեն տեղ, միշտ գտնվում են շարժման մեջ: Անհամեմատ ավելի հեշտ է այդ անել ցերեկը:

Մոծակների դեմ պետք է կովել թե ամռանը և թե ձմռանը: Չմեռ ժամանակ մոծակները շատ տեղերում արյուն չեն ծծում և առհասարակ միայն հազվագյուտ պայմաններում կարող են մեզ մոտ մալարիայով վարակել: Բայց և այնպես նրանց պետք է վոչնչացնել նաև ձմռանը, վորպեսզի դարձան նրանք քիչ թվով կենդանի մնան և բազմաթիվ սերունդ չտան:

Իսկ ամռանը հարկավոր է ավելի ուժեղացնել պայքարը մոծակների դեմ, վոչնչացնելով նրանց ամեն մի կետում, վորտեղ նրանք կուտակվել են զգալի քանակությամբ, վորովհետև ամառն է, վոր նրանք կատարում են իրենց վնասակար դերը:

Հիմնական կետերը, վորտեղ առաջին հերթին պիտի փնջացնել մոծակներին, դա գոմերն են: Յեթե նրանք մեծ թվով հավաքվում են նաև բնակելի շենքերում, այստեղ ևս հարկավոր է վոչնչացնել նրանց:

Մոծակներին վոչնչացնելու համար նույնպես և շատ միջոցներ կան: Բայց ավելի հաճախ այդ նպատակով գործ են անվում ծծումբը և ծխախոտի փոշին: Թե ծծումբը և թե ծխախոտի փոշին պետք է այրել այն շենքում, վորտեղ գտնվում են մոծակները: Ծծմբի և ծխախոտի ծուխը թունավոր է մոծակների համար և յեթե նա ուժեղ է ու յերկար է աղղում նրանց վրա, նրանք վոչնչանում են: Իսկ յեթե ծուխը շատ ուժեղ չէ կամ կարճ ժամանակով է ներգործում, մոծակները կարող են միայն ուշաթափվել, բայց հետո կրկին ուշքի գալ ու շարունակել իրենց կյանքը:

Գոմերը և այլ շենքերը ծծմբով ծխելու ժամանակ պետք է վարվել հետևյալ ձևով. պետք է լավ փակել շենքի բոլոր անցքերը, լուսամուտները, յերթիկը և այլն այնպես, վոր ներսում գտնվող մոծակները չկարողանան դուրս թռչել: Շենքից պետք է դուրս հանել պղնձե ամանները, գունավոր շորերը, սննդամթերքները և, իհարկե, կենդանիներին: (Յեթե ծխումը կատարվում է ծխախոտի փոշու միջոցով անհրաժեշտ է հանել միայն կենդանիներին): Դա արվում է այն պատճառով, վոր ծծումբի ծուխը (ավելի ճիշտ նրա միացումը թթվածնի հետ — S^{O_2}) կարող է սևացնել պղնձե ամանները, ինչպես և յերկաթե իրերը, ծծվել սննդամթերքների մեջ և ազդել կտորեղենի գույնի վրա:

Շենքը պատրաստելուց հետո պետք է չափել, թե քանի

խորանարդ մետր տարածություն ունի. նաև ամեն մի խորանարդ մետրի համար վերցնել 10 գրամ ծծումբ կամ 5-10 գրամ ծխախոտի փոշի և վառել նրան ու դուրս գալով շենքից, դուրս լավ փակել, վոր նա այլևս անցքեր չունենա:

Ծծումբը կամ ծխախոտի փոշին այրելու համար նպատակահարմար է կամ նրան ամել մի կտոր չոր աթարի վրա և աթարը վառել, կամ ել ամել մի յերկաթե անոթի մեջ ու դնել պրիմուսի կամ կերոսինայի վրա: Յերկու դեպքումս էլ պետք է զգուշանալ հրդեհից:

Դուրս փակելուց հետո պետք է սպասել 2 կամ 3 ժամ և հետո բաց անել շենքի բոլոր անցքերը՝ լուսամուտները, դռները և այլն, վոր ներսը մաքրվի ծխից: Մի կես ժամից հետո հարկավոր է մտնել ներս, ավելով լավ մաքրել առաստաղը, պատերը ու հատակը և հավաքված ամբողջ աղբը, կեղտը այրել կամ լքանել փոսի մեջ ու ծածկել հողով: Դա անպայման պետք է անել, վորովհետև մոծակների մի մասը կարող է փնջացած չլինել և հետո արթնանալ:

Կենդանիներին կարելի չէ ներս բերել այն ժամանակ, յերբ ծծումբի հոտը շատ թուլացել է, այսինքն մի 4-6 ժամից հետո: Ծխախոտի փոշիով ծխելուց հետո այդ կարելի չէ անել ավելի շուտ:

Մոծակները վոչնչացնելու մի այլ ձևը նրանց թակարդով բռնելն է:

Թակարդը դրսից ամրացնում են լուսամուտին կամ յերթիկին, իսկ շենքի բոլոր անցքերն այնպես են փակում, վոր վոչ մի լույս չթափանցի ներս: Այսպիսով, յեթե շենքի դուռն էլ փակվի, նրա ներսից լույս պիտի նկատվի միայն թակարդի միջով:

Յեթե շենքն այդպես սարքավորել ցերեկը և դուրս փակելով թողնել մինչև վոր մութը բոլորովին ընկնի ու հետո հանել թակարդը, նրա մեջ կարելի կլինի գտնել մեծ քանակությամբ մոծակներ: Դրանք մոծակներն են, վորոնք դուրս են յեկել սնվելու, ձու ամելու կամ այլ նպատակի համար:

Սակայն թակարդն այդպես գործածելուց վոչ բոլոր մոծակներն են ընկնում նրա մեջ. շենքում մնում են այնպիսիները, վորոնք նոր են արյուն ծծել և դեռ ձու ամելու պահանջ չունեն:

Վորպեսզի կարելի լինի բռնել բոլոր մոծակներին, հենց թակարդը ամրացնելուց հետո գոմի մյուս ծայրում պետք է վառել մի կտոր աթար կամ քիչ թրջած դարման, վորպեսզի

առատ ծուխ դուրս գա և դուռը ամուր փակել: Ծուխն սկսում է անհանգստացնել մոծակներին և նրանք աշխատում են դուրս գալ շենքից ու այդ նպատակով թռչում են դեպի լույսը, այսինքն դեպի թակարդը և ընկնում նրա մեջ: Իսկ թակարդը ընկած մոծակներին սպանում են ծծմբի ծխով կամ այլ ձևով:

Թակարդով մոծակներին բռնելու համար պահանջվում է ամենաշատը 1-2 ժամ, այսինքն 3-4 անգամ ավելի քիչ ժամանակ քան ծծումբ գործադրելիս: Բացի այդ նա վոջ մի վնաս չի հասցնում զանազան իրերի, իսկ ծուխը դուրս է գալիս դոմից մի 10-20 րոպեյում: Այդ պատճառով ել հարկավոր է ավելի լայնորեն գործածել թակարդը, առավելապես աշնան և գարնան ծխումքների ժամանակ, յերբ կենդանիներին յերկար ժամերով դրսում պահելը հնարավոր չէ: Սրան ավելացնենք և այն, վոր թակարդ գործածելու դեպքում ծծումբ չենք ծախսում, վորը բավական արժեքավոր նյութ է և անհրաժեշտ է շատ ուրիշ նրպատակների համար:

Մալարիայի դեմ հաջող պայքարի համար նշանակութուն ունի ամեն մի մոծակի վոչնչացնելը, ուստի պետք է աշխատել այդ բանն անել ամեն տեղ, ուր դա հնարավոր է: Առավելապես ուշադրությամբ պետք է փնտռել և վոչնչացնել այն մոծակներին, վորոնք մտել են բնակելի սենյակները, շենքերը: Այդ բանը կարելի յե անել խփելով նրանց հենց ձեռքով կամ վորեն շորով, յերբ նրանք նստած են պատին կամ այլ տեղ: Շենքում գտնվող մի քանի մոծակներից մեկը կամ մյուսը կարող է վարակված լինել և նրանց սպանելը կկանխի վարակի տարածման վտանգը:

ՄՈԾԱԿՆԵՐԻՑ ՊԱՇՏՊԱՆՎԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Մոծակները վոչնչացնելն անշուշտ դրական արդյունք է տալիս, բայց վերոհիշյալ մոծակների ամենալայն կիրառումով հնարավոր չէ վերացնել բոլոր մոծակներին: Մոծակների մի մասը մնում է դուրսը, թագնվում խոտերի մեջ, հորերում, ծառերի փշակներում և այլն: Վոչնչացնել նրանց այդ բոլոր կետերում հնարավոր չէ: Այդ պատճառով ել, յեթե դեռ գոյություն ունեն մոծակների գարգացման տեղեր՝ ճահճացումներ, անհրաժեշտ է դիմել նաև մոծակներից պաշտպանվելու միջոցներին:

Այդ նպատակով ավելի հաճախ դիմում են յերկու միջոցի՝ շենքերի լուսամուտների ու դռների ցանցապատման և քնելու ժամանակ հատուկ ծածկոցների՝ մժեղարգելների (մըչակտամ, պոլոգ) գործածման:

Ցանցապատման համար գործադրվող ցանցը պետք է ունենա այնքան փոքր ծակոտիներ, վոր նրանցով մոծակը չկարողանա անցնել: Այդ պահանջներին բավարարում է այն ցանցը, վորը մի սանտիմետրի վրա ունի 6-ից վոչ պակաս անցք: Ցանցը պետք է լինի մետաղից, ավելի լավ է պղնձից կամ ցինկով պատած յերկաթից, վորպեսզի շատ չժանգոտի: Ցանցն անմիջապես լուսամուտին չպետք է ամրացնել, այլ առջ հարկավոր է պատրաստել պատուհանի չափով հատուկ շրջանակ, նրա վրա լավ ամրացնել ցանցը և ապա շրջանակը շենքի դրսի կողմից միացնել պատուհանին այնպես, վոր վոչ մի անցք կամ ձեղք չմնա: Լրացուցիչ շրջանակը հարկավոր է նրա համար, վորպեսզի աշնանը ցրտերն սկսելուց հետո, յերբ դրսում արդեն մոծակներ չեն լինում, կարելի լինի ցանցը շրջանակի հետ հանել և պահել մինչև մյուս տարվա տաք յեղանակները: Ցանցը պետք է պահել չոր տեղ և նրան մի քիչ ձեթ քսել, վոր չժանգոտի:

Յեթե ցանցի պակասություն չի զգացվում, լավ է ցանցապատել բոլոր լուսամուտները, իսկ յեթե ցանց քիչ կա — կարելի յե ցանցապատել միայն նրանց մի մասը, որինակ յեթե սենյակն ունի չորս լուսամուտ, բավական է, վոր ցանցապատվի 2-ը կամ 3-ը, բայց այնպես, վոր ցանցապատված լուսամուտները միևնույն պատի վրա չլինեն (յեթե լուսամուտները տարբեր պատերի վրա յեն): Չցանցապատած լուսամուտներն ամառվա ընթացքում, առավելապես մուլն ընկնելուց հետո, չպետք է բանալ:

Միայն լուսամուտները ցանցապատելով դեռ չի կարելի շենքը ազատ համարել մոծակներից, վորոնք կարող են ներս մտնել դռներից: Ուստի հարկավոր է խանգարել նրանց մուտքը նաև դռներից: Իրա համար շենքից դուրս տանող դռան դրսի կողմից պետք է կառուցել մի փոքրիկ նախասենյակ, վորի պատերը և դուռը նույնպես պատած լինեն ցանցով: Վորպեսզի այդ նախասենյակի (տամբուրի) և թե շենքի հիմնական դուռը, ամառ ժամանակ, արևը մայր մտնելուց մինչև առավոտ, միշտ փակ պահվի, այդ դռները պետք է ունենան զսպանակներ, վորոնք

ամեն անգամ մեխանիկորեն փակում են դուռը յերբ ներս մըտնողը կամ դուրս յեկողը բաց ե անում նրան:

Ցանցապատած նախասենյակը (տամբուրը) պիտի ունենա 1-1½ մետր լայնություն ու յերկարություն, վորպեսզի յերկու մարդ նրա մեջ իրար պատանելուց կարողանան ազատ շարժվել:

Յեթե տամբուրը կառուցվի, բայց դռները բաց պահվեն, նա վոչ մի նշանակություն չի ունենա:

Ցանցապատման միջոցով կարելի յե արգելել կամ խիստ սահմանափակել մոծակները մուտքը դեպի սենյակները: Բայց ամառվա ընթացքում շատ հաճախ շոգը ստիպում ե մարդկանց թողնել շենքը և դիշերը դուրսը քնել: Այս դեպքում մոծակներից պատշտպանվելու համար պետք ե դիմել ծածկոցներին, մոծեղարգելներին, (մըշակտամ, պոլոզ): Նա պատրաստվում ե կամ թանդիֆից (մառլա) կամ ել այուլ կոչվող կտորից:

Ծածկոցները տարբեր ձևի յեն լինում, բայց ավելի նպատակահարմար ե արկղի ձևի ծածկոցը:

Ծածկոցների յերկարությունն ու լայնությունը պետք ե համապատասխանի այն մահաճակալին, վորի վրա քնում ե մարդը: Սովորաբար ծածկոցները պատրաստվում են հետևյալ չափերի, յերկարությունը 2 մետր 10 սանտիմետր, լայնությունը — 1 մետր 10 սանտիմետր իսկ բարձրությունը՝ 1 մետր 5 սանտիմետր:

Ծածկոցից դրական արդյունք ստանալու համար մեծ նշանակություն ունի նրա գործածելու ձևը: Ծածկոցը կարելի յե կախել անկողնու վրա յերկու ձևով՝ յեթե մահճակալը սենյակումն ե, ապա ծածկոցի չորս ծայրից կապում են բարակ կամ հաստ, ամուր թել և նրանց ծայրերը կապում պատերի համապատասխան կետերում խփած մեխերին: Իհարկե, այդ պետք ե անել այնպես, վոր ծածկոցը կախված լինի ուղիղ մահճակալի վրա:

Իսկ յեթե մարդ դուրսն ե քնում, այդ դեպքում ամեն անգամ հնարավոր չի լինում այդ ձևով կախել ծածկոցը: Այստեղ հարկավոր ե վարվել հետևյալ կերպ. պետք ե պատրաստել մեկ և կես մետր յերկարություն ունեցող բարակ փայտեր կամ տախտակի կտորներ և ամրացնել նրանց մահճակալի ամեն մի անկյունին այնպես, վոր նրանք ուղղահայաց ձևով ցցված լինեն դեպի վեր: Նրանց ծայրին խփում են մեկ-մեկ փոքրիկ մեխ, իսկ ծածկոցի անկյուններին կարում փոքրիկ ողակներ կամ մի կտոր ամուր թել: Հետո այդ ողերից ամեն մեկը հազցնում են

փայտի ծայրին խփած մեխին և այդպիսով ծածկոցը կախում են մահճակալի վրա:

Յերբեմն մահճակալին փայտեր ամրացնում են, բայց հետո ամբողջ ծածկոցը հազցնում նրանց վրա: Դա միանգամայն սխալ ե, այդ ձևով կախած ծածկոցը չի կարող լրիվ կատարել յուր դերը: Անհրաժեշտ ե, վոր բոլոր չորս փայտն ել մնան ծածկոցից դուրս և ամրացած լինեն նրա չորս անկյուններին:

Քնելու ժամանակ նախ հարկավոր ե ծածկոցի 3 կողմերն անց կացնել ներքնակի տակ և ազատ թողնել միայն այն կողմը, վորտեղից մարդ անկողին ե մտնելու: Յերբ նա արդեն պառկել ե, այդ ժամանակ ներքնակի տակն ե մտցվում նաև չորրորդ կողը: Այսպիսով ծածկոցը լրիվ առանձնացնում ե մարդուն և ծառայում նրա համար վորպես թանդիֆե մի փոքրիկ սենյակ: Յեթե պահպանված են վերոհիշյալ բոլոր պահանջները, վոչ մի մոծակ չի կարող մոտենալ մարդուն և խայթել նրան:

Պետք ե ասել, վոր դժբախտաբար վոչ բոլորն են կատարում այդ պահանջները: Յերբեմն ծածկոցն ստանում են և գործածելու փոխարեն պահում են արկղում, իսկ վոմանք նույնիսկ քանդում են և գործ են ածում այլ նպատակների համար: Դա իհարկե, դիտակից մարդու քայլ չի կարելի համարել:

Ավելի հաճախ մենք պատանել ենք ծածկոցների սխալ ողտազործելուն, ծածկոցը կապում են մահճակալի վրա, բայց նրա ծայրերը ներքնակի տակ չեն կոխում, իսկ մոծակները հեշտությամբ մտնում են նրա տակը և խայթում մարդուն:

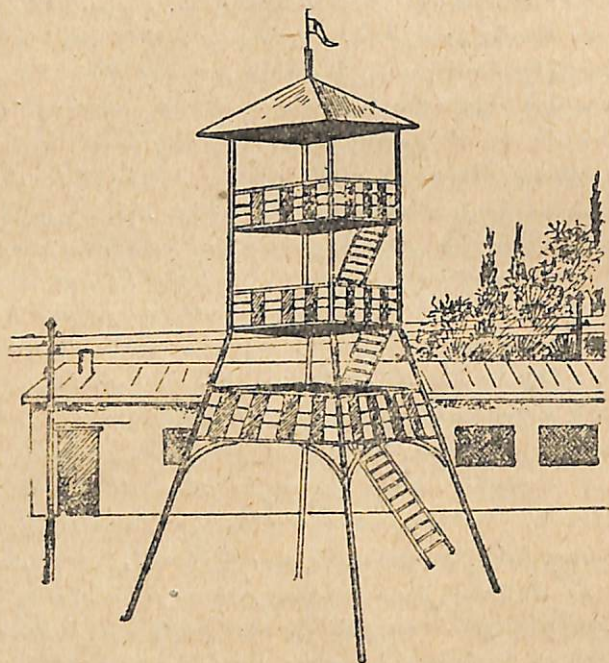
Մոծեղարգելներին, (պոլոզներին, ծածկոցներին) ծայրերը պետք ե ներքնակի տակ մտցրած պահել վոչ միայն պառկելու ժամանակ, այլ և ցերեկը, վորպեսզի մոծակները չկարողանան նրա տակը մտնել:

Մոծակներից մարդուն կարող են պաշտպանել նաև բարձր աշտարակները («քայթիլները»): Բայց վորպեսզի նրանք կարողանան այդ դերը կատարել, նրանց բարձրությունը 20 մետրից պակաս չպիտի լինի: Մինչդեռ մեզ մոտ գյուղերում կառուցվող աշտարակները ունենում են միմիայն 4-5 մետր բարձրություն: Այդպիսի կառուցվածքները չեն կարող մոծակներից պաշտպանել, քանի վոր մոծակները առանց դժվարության կարողանում են այդքան բարձրանալ և խայթել մարդուն:

Իսկ վորովհետև բարձր աշտարակներ կառուցելու համար

հարկավոր ե բավականաչափ շինանյութ և զգալի ծախս, ուստի նա մասսայական տարածում ունենալ չի կարող:

Ծածկոցը, ինչպես ցանցապատված սենյակը, պաշտպանում է մարդուն քնած կամ սենյակում նստած ժամանակ: Բայց շատ զեպքերում մարդ ստիպված է լինում աշխատանք կատարել նաև գիշերը (պահակներ և այլն): Նման աշխատավորներին մոծակ-

Նկ. 15

ներից պաշտպանելու համար հարկավոր է ծածկել մարմնի բաց մասերը, հագնել յերկարավիզ կոշիկներ, հաստ ձեռնոցներ, իսկ գլխին հագնել մետաղյա ցանցից կամ ծակոտիներ ունեցող կտորից ծածկոց, վորը նման է մեղվարույծների կողմից գործածվող ցանցին: Իհարկե, այդ ցանցի ծածկոցը պետք է ամեն կողմից փակված լինի և չզբաղվի յերեսին կամ վզին, վոր մոծակները չկարողանան նրա վրայով խայթել մարդուն:

Այդ զգեստը մի քիչ դժվարացնում է մարդու շարժումները, շողը նեղում են նրան, բայց դա լինում է միայն սկզբում, իսկ հետո մարդ ընտելանում է:

Բազմաթիվ փորձերը ցույց են տալիս, վոր այն մարդկանց

մեջ, վորոնք կանոնավոր ոգտվում են ծածկոցներից (պոլոգներից) և մոծակներից պաշտպանվելու մյուս միջոցներից, անհամատ ավելի քիչ են լինում մալարիայով վարակման զեպքերը, քան չպաշտպանված մարդկանց մեջ:

ՊԱՅՔԱՐԻ ՄՅՈՒՍ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Յեթե վերևում թված հակամալարիային միջոցառումները կիրառվեն կանոնավոր և լրիվ կերպով, այդ զեպքում մալարիան այլևս տարածվել չի կարող, նա կդառնա հազվագյուտ հիվանդություններից մեկը: Բայց ցավոք սրտի, իրականության մեջ մենք այդ լրիվ չունենք: Այդ պատճառով էլ հաճախ մենք ստիպված ենք լինում դիմել նաև մի շարք այնպիսի միջոցների, վորոնց ժամանակ դործ են անվում զանազան զեպանյութեր (խինին և ուրիշները):

Հայտնի չէ, վոր յեթե զաբնան վերջերից մինչև ձմռան սկիզբը միշտ խինին կամ այլ հատուկ զեղ ընդունեն, շատ զեպքերում կարելի չէ խուսափել մալարիայով հիվանդանալուց: Բայց կարելի չէ արդյոք մալարիայով վարակված բոլոր բնակավայրերում ամբողջ բնակչության մեջ անցկացնել այդ միջոցը: Գտնում ենք, վոր վոչ: Հենց մեր հանրապետության սահմաններում մալարիայով վարակված վայրերում ապրում է 3-4 հարյուր հազար մարդ: Ամեն մեկին ամսովա և աշնան ընթացքում, միջին թվով, պետք է տալ առնվազն 50 գրամ խինին: Ուրեմն այդքան մարդու համար հարկավոր է 15-20 տոնն (900-1200 փութ) խինին: Միայն այդ խինինը բաժանելու համար 5-6 ամբավա ընթացքում պետք է անընդհատ աշխատեն 1500-2000 խինիդատոր (խինին բաժանող): Միայն այդքան խինինի համար հարկավոր է ծախսել մոտ մեկ միլիոն ուռլի վոսկով: Յեվ այդ ծախսը հարկավոր է կատարել ամեն տարի:

Յեթե վորևե մեկը առաջարկեր այդ անել, նրան կարելի չէր փաստաբար համարել, վորովհետև յեթե այդ գումարի կեսից պակասը ծախսենք մեր ձահիճները չորացնելու վրա, այդ ժամանակ մալարիան ընդմիշտ կվերանա մեր յերկրից:

Բացի այդ, ամռանը, աշխատանքների ամենայնուհե շրջանում շատ զժվար է, յեթե չառենք անհնարին, 2 հազար մարդ զբաղեցնել զեղ բաժանելու գործով:

Ավելացնենք նաև այն, վոր խինինը ոգտակար է միայն

հիվանդ մարդու համար, իսկ առողջի նկատմամբ նա անտար-
բեր չէ, նա այս կամ այն չափով բացասական ազդեցութիւնն և
գործում նրա սրգանիդմի վրա:

Ճիշտ է, վերջին տարիների ընթացքում մեզ մոտ սկսել են
արտադրել մի ուրիշ դեղ — ակրիխիմիճ, վորը խիճիճից պակաս չէ,
և վորի համար վոսկի վճարել չի հարկավոր, բայց սա ել ար-
ժեքով շատ եժան չէ և նրա վրա ծախսած գումարներով ևս
կարելի յե ճահիճների մեծ տարածութիւններ չորացնել:

Այս և պատճառը, վոր մալարիայի դեմ պայքարի ընթաց-
քում միայն բացառիկ դեպքերում են դիմում այդ միջոցին,
այսինքն հիվանդանալուց պահպանելու նպատակով լայն մաս-
սաների մեջ ամբողջ ամառվա և աշնան ընթացքում խիճին կամ
ակրիխիճին բաժանելուն:

Այդ բանը կատարվում է միայն այն դեպքերում, յերբ
ուրիշ վոչ մի միջոցով հնարավոր չի պաշտպանել աշխատավո-
րութիւնը մալարիայից, այսինքն յերբ չի տարվում պայքար
ճահիճների, թրթուրների ու մոծակների դեմ, չեն գործադրվում
մոծակներից պաշտպանվելու միջոցները:

Իհարկե, ավելի նպատակահարմար է և միջոցների տեսա-
կետից ձեռնտու, լայն գործադրել հենց վերջում թված ձեերը,
վորպեսզի հետո ստիպված չլինենք դիմելու դեղորայքի բաժան-
մանը:

Յեթե մալարիայով բռնկված վայրում վոչ մի միջոց ձեուք
չի առնվում, արդյունքը լինում է այն, վոր բնակչութիւնը
ամբողջովին վարակվում է և շատերը հիվանդանում են մալարիա-
յով:

Յերբեք չպետք է մոռանալ, վոր մալարիայով հիվանդը
վոչ միայն ինքն է տուժում, այլ մեծ չափով վտանգավոր է
դառնում նաև շրջապատողների համար, նրանից են վարակվում
մոծակները և հետո վարակում առողջներին: Ուստի անհրաժեշտ
է, վորպեսզի թե ինքը՝ հիվանդը և թե նրան շրջապատողներն
ամեն կերպ աշխատեն կանոնավոր տանել բժշկութիւնը, վոր
հիվանդի արյան մեջ մալարիայի պարազիտներ չգտնվին:

Յեթե նախապատերազմյան շրջանում, ինչպես և դաշ-
նակների ժամանակ հիվանդներին բուժելու համար խիճինը շատ
գժվարութիւններ էր գտնվում կամ բոլորովին չէր լինում, այսօր
թե խիճինն ու ակրիխիճինը և թե այլ հարկավոր դեղերն ան-
հրաժեշտ քանակութիւններ կան ամեն մի բժշկական կամ բու-

ժական կայանում, վորոնց ցանցը անցյալի հետ համեմատած
աճել է մի քանի տասնյակ անգամ:

Մենք գիտենք, վոր մալարիայով վարակված հիվանդը սո-
վորաբար տարեկան մի քանի անգամ նորից գողացնում է և մի
քանի որից կամ շարաթից հետո «առողջանում», մինչև վոր մի
քանի ժամանակից հետո նորից հիվանդանա և այլն: Դրա պատ-
ճառն այն է, վոր հիվանդանալիս նա լավ չի բուժվում և յերբ
դեղորայքը վերջանում է, նա դադարում է բուժվելուց: Իսկ յեթե
մալարիայի պարազիտը մնում է մարմնի մեջ, նա սովորութիւն
ունի ժամանակ առ ժամանակ հիշեցնել յուր գոյութիւնն մասին,
առաջ բերել նոպաներ: Մալարիայի այդպիսի կրկնութիւնները
ոնցիդիվներ են կոչվում:

Ռեցիդիվներն ավելի հաճախ պատահում են գարնան վեր-
ջերին և հետո՝ աշնանը: Փորձերը ցույց են տվել, վոր յեթե
ոնցիդիվների ժամանակը գալուց առաջ, որինակ, վաղ գարնանը
խրոնիկական մալարիա ունեցողները կարճ ժամանակով բուժ-
ման յենթարկվեն, ապա հետագայում նրանց միայն մի փոքր
մասը ոնցիդիվ կունենա, իսկ մնացածները հիվանդութիւն
կրկնութիւն չեն ունենա:

Դրա հիման վրա ել խիստ վարակված բնակավայրերում,
թե մեծերին և թե դպրոցական հասակի ու ավելի փոքր յերե-
խաներին յենթարկում են քննութիւն և հետո բուժում նրանց,
ավքեր, ցույց են տալիս հիվանդութիւնն նշաններ: Այդպիսի քն-
նութիւն և բուժում կատարվում է առհասարակ գարնանը, բայց
յեթե սպասվում է կամ արդեն գարգացել է մալարիայի եպի-
դեմիա (համաճարակ) — կարելի յե անցկացնել նաև ամռանը
և աշնանը:

ԻՆՉ ԱՆԵԼԻՔՆԵՐ ՌԻՆԵՆ ԿՈԼԽՈՋՆԵՐԸ ՅԵՎ ԿՈԼԽՈՋՆԻԿՆԵՐԸ ՄՍԼԱՐԻԱՅԻ ԴԵՄ ՊԱՅՔԱՐԻ ԳՈՐԾՈՒՄ

Մալարիայի դեմ պայքարը ղեկավարվում է տարվում է
մեզ մոտ հատկապես այդ նպատակի համար կազմակերպված
արոպիկական կայանների, արոպիկական դիսպանսերների և մի
շարք այլ հակամալարիային, առողջապահական հաստատութիւն-
ների կողմից: Այդ հիմնաբեկները գիտական ղեկավարութիւնն

ստանում են Յերեկանի տրոպիկական ինստիտուտից, իսկ ընդհանուրը — Առժողկոմատից և առբաժիններից:

Ամեն մի տրոպիկական (հակամալարիային) հիմնարկ ունի իրեն կցած գյուղերը, վորոնց վերաբերյալ պարտավոր ե անցկացնել յուր ծրագրով նախատեսված հակամալարիային միջոցառումները: Նրանց պլանները քննվում և հաստատվում են Առժողկոմատի կողմից:

Մալարիայոտ շրջաններում գտնվող յուրաքանչյուր կոլխոզ պետք ե մշտական կապ ունենա այն տրոպիկայանի կամ տրոպիկայանների հետ, վորի սպասարկման շրջանում ե նա գտնվում: Նրա ոգնությամբ միայն կոլխոզը կարող ե կազմել մալարիայի դեմ տարվելիք աշխատանքների ծրագիրը: Իսկ այդպիսի ծրագիր կարելի կլինի կազմել այն ժամանակ, յերբ տրոպիկանրկը սվյալ վայրում արդեն կատարել ե անհրաժեշտ հետազոտություններ: Յեթե դեռ այդպիսի հետազոտություն չի կատարվել, կոլխոզի վարչությունը պետք ե պահանջի անցկացնել այդ, անհրաժեշտ զեպքում գիմելով առբաժին, իսկ յեթե դա ել չի ոգնի, — Առժողկոմատին:

Հետազոտության նպատակն ե պարզել, թե ինչ չափով ե տարածվում մալարիան սվյալ վայրերում, վորտեղ են դարգանում մոծակները, ինչ պատճառից են առաջանում այն ջրականգերը, վորոնց մեջ բազմանում են մոծակները, և ինչ ճանապարհներով կարելի յե վերացնել կամ անվտանգ դարձնել նրանց և այլն:

Միայն այդ հարցերը լրիվ պարզելուց հետո հնարավոր ե լինում կազմել կոնկրետ, սվյալ բնակավայրի պայմաններին համապատասխանող պայքարի ծրագիր: Մյուս կողմից ծրագիրը կարող ե դրական արդյունք տալ յեթե նրա իրագործելու համար կան անհրաժեշտ նյութական միջոցներ, կա զեկավարող և կատարող:

Վոմանք կարծում են, վոր քանի հարցը վերաբերում ե առողջապահական խնդիրներին, ուրեմն ամբողջ ծախսը պիտի կատարի Առժողկոմատը կամ առբաժինը: Դա միանգամայն սխալ ե: Մենք դեռ սկզբում շեշտեցինք, վոր մալարիան հաղթահարելու համար բավական չե, վոր աշխատեն միայն բժիշկները և նրանց ոգնականները, ինչպես և բավական չե, վոր միայն ոգտագործվեն այն միջոցները, վորոնք բաց են թողնվում առողջապահության գծով: Միաժամանակ անհրաժեշտ ե, վոր

այդ գործում լինի կոլխոզի ու կոլխոզնիկների լայն աջակցությունը և հատուկ միջոցներ հատկացվեն կոլխոզների կողմից:

Առողջապահական հիմնարկների բյուջեյով մալարիայի դեմ պայքարելու համար միայն Հայկական ԽՍՀ-ում ծախսվում ե տարեկան մի քանի միլիոն ուրբլի: Մեր մյուս Խորհրդային հանրապետություններում այդ նպատակի համար խոշոր միջոցներ են հատկացնում նաև շահագրգռված հիմնարկները, սովխոզներն ու կոլխոզները: Մեզ մոտ այդ գործը դեռ բավարար դրության մեջ չե: Մեզ մոտ շատ տեղերում շահագրգռված որգանները, նրանց թվում նաև շատ կոլխոզներ, դեռ չեն գիտակցել թե մալարիայի հասցրած վնասը և թե նրա դեմ պայքարելու անհրաժեշտությունը, և այդ պատճառով ել, թույլ են ոգնում կամ բոլորովին չեն ոգնում առողջապահական մարմիններին այդ պայքարում:

Այդպիսի վերաբերմունքը անպայման պետք ե վերանա: Ամեն մի կոլխոզ իր պարտքը պիտի համարի, վորքան հնարավոր ե, շատ ոգնել մալարիան վոչնչացնելու և վերացնելու գործում: Զպետք ե սպասել, վոր մալարիան լայն տարածվի ու քայքայի կոլխոզ աշխատանքները և այն ժամանակ պատրաստակամություն հայտնել ոժանդակելու նրա դեմ պայքարելու գործին, այլ պետք ե ամեն ինչ անել, դեռ համեմատաբար խաղաղ ժամանակ, վոր հետո եպիդեմիա (համաճարակ) չառաջանա:

Իսկ վորպեսզի կոլխոզի մասնակցությունը պատահական չլինի, այլ ունենա պլանային բնույթ, անպայման հարկավոր ե, վոր անելիքների մասին նշված լինի կոլխոզի արտադրական ֆինանսական պլանի մեջ և նույն պլանում նախատեսված լինեն այդ աշխատանքները կատարելու համար անհրաժեշտ գումարներ:

Իհարկե, նախորդ անհրաժեշտ ե կոլխոզի լայն ժողովում լսել տրոպիկանրկի բժշկի զեկուցումը նրանց անելիքների մասին, կոնկրետ պլանի մասին:

Ինչպես կոլխոզում տարվող աշխատանքների յուրաքանչյուր ճյուղի համար, այնպես և մալարիայի դեմ պայքարը ժամանակին ու լրիվ իրագործելու համար պետք ե լինի պատասխանատու անձ — կոլխոզի վարչության անդամներից մեկը:

Գործի հաջողության համար հսկայական նշանակություն ունի այն խնդիրը, թե ով պիտի կյանքում իրագործի կոլխոզի պլանով նախատեսած հակամալարիային աշխատանքները: Հաճախ ե պատահում, վոր կազմված պլանը ընդգրկում ե բոլոր խրճիղները, բայց իրականության մեջ վոչ մի բան չի արվում,

վորովհետև չկա մեկը, վոր ի կատար ածի նախատեսված միջոցառումները, արուսիմնարկներ ի արած առաջադրանքները:

Վորպեսզի նման դրություն չտանգծվի, հարկավոր է, վոր ամեն մի կոլխոզ ունենա մեկ, իսկ յեթե անհրաժեշտ է (յեթե կոլխոզը շատ մեծ է և աշխատանքները շատ) յերկու կամ ավելի բոնիֆիկատ:

ԲՈՆԻՖԻԿԱՏՈՐԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ԱՆԵԼԻՔՆԵՐԸ

Բոնիֆիկատոր բառը իտալերենից է վերցված և նշանակում է լավացնող, բարվորող: Նրա հիմնական պարտականությունն է լավացնել, բարվորել շրջապատի պայմանները այնպես, վոր մալարիան չկարողանա տարածվել: Նա յուր աշխատանքի ընթացքում կիրառում է այն բոլոր միջոցառումները, վորոնց մենք թվեցինք նախորդ գլխում:

Բոնիֆիկատորը անպայման պետք է ունենա մասնագիտական պատրաստություն, վորը նա ստանում է տրոպիկայաններ կից կադմակերպվող 2-3—ամսյա կուրսերում: Իսկ վորպեսզի նա կարողանա հասկանալ և յուրացնել այդ կուրսերում դասավանդվող առարկաները, հարկավոր է, վոր նա ունենա առնվազն 7-նամյակի կրթություն:

Նրա աշխատանքը պահանջում է նաև ֆիզիկական ուժ, ուրեմն չի կարելի այդ գործը տանելու համար ընտրել թուլակազմ կամ վորևե ֆիզիկական արատ ունեցող մարդու: Ավելի նպատակահարմար է, վոր բոնիֆիկատորը լինի սղամարդ, բայց գործը հաջողությամբ կարող է տանել նաև ֆիզիկապես ուժեղ կինը:

Բոնիֆիկատոր նշանակելու խնդրում կոլխոզնիկներից շատերը դեռ միանգամայն սխալ մոտեցում ունեն: Շատ կոլխոզներ ի նախագահներ կամ նրանց վարչություններն առնասարակ հրաժարվում են կոլխոզից բոնիֆիկատոր տալ: Դա կարելի չէ բացատրել մի կողմից նրանով, վոր առողջապահական օրգանները և առաջին հերթին արոպկայանի բժիշկը չի կարողացել լավ պարզաբանել ու բացատրել բոնիֆիկատորի անելիքները, նրա պարտականությունները, և կոլխոզի վարչության համար դեռ անհասկանալի չէ մնացել նրա դերը: Մյուս կողմից, պատահում է յերբեմն հետևյալը. կոլխոզն անցյալում բոնիֆիկատոր ունեցել է, բայց վորովհետև առողջապահական օրգանների կողմից ղեկավարություն չը ստացել, նա դրա հետևանքով մատնվել է ան-

գործության և տապալել աշխատանքները: Այդ պատճառով էլ կոլխոզի վարչությունը չի ցանկանում նոր բոնիֆիկատոր հասկացնել: Դա ևս սխալ մոտեցում է, թերությունը պետք է ուղղել, պետք միջոցներ ձեռք առնել, վորպեսզի բոնիֆիկատորը մշտական և կոնկրետ ղեկավարություն ունենա տրոպիմնարկի կողմից և վոչ թե հրաժարվել նրան պահելուց և այդպիսով վատացնել դրությունը:

Յերբեմն կոլխոզների վարչությունները բոնիֆիկատոր չեն տալիս այն պատճառով, վոր վերջին մեկ կամ յերկու տարիների ընթացքում գյուղում մալարիան ուժեղ տարածված չի յեղել: Նրանք մոռանում են, վոր յեթե մալարիայի դեմ անընդհատ պայքար չի տարվում, ապա նա շուտով անպայման նորից գլուխ կբարձրացնի, և այդ ժամանակ բռնկված եպիդեմիան հանդեպընելու համար ավելի շատ աշխատանք ու միջոցներ կպահանջվի: Նրանք մոռանում են, վոր մալարիայի եպիդեմիան մի տարվա ընթացքում կոլխոզից խլում է անհամեմատ ավելի շատ բարիքներ, միջոցներ, քան հարկավոր է 5-10 տարվա ընթացքում մեկ բոնիֆիկատոր պահելու համար: Բոնիֆիկատորը միայն մալարիայի ուժեղ տարածման ժամանակ չէ, վոր պիտի աշխատի այլ և խաղաղ տարիներին, հենց նրա համար, վոր մալարիայի բռնկում չլինի:

Ուրիշ դեպքերում, յերբ կոլխոզը համաճայնվում է տալ բոնիֆիկատոր, վորոշ տեղերում նկատվում է մի ուրիշ սխալ, կոլխոզի նախագահն այդ աշխատանքին է դնում մի թուլակազմ կամ թե աշխատանքից խուսափող, ծուլ մարդու, վորն աշխատանքի ուրիշ ճյուղերում ցույց է տվել յուր անընդունակ լինելը կամ բացարձակ անպետքությունը:

Դա ևս անթույլատրելի չէ, այդպիսի բոնիֆիկատորը, վորից լավ բան սպասել չի կարելի, կտապալի աշխատանքները և դրա հետևանքով մալարիան կուժեղանա ու խոշոր վնաս կհասցնի կոլխոզին:

Բոնիֆիկատոր նշանակելու համար հարկավոր է ընտրել բարեսիրտ, աշխատանք սիրող և ֆիզիկապես ուժեղ մարդ: Միայն այդպիսի աշխատողը կարող է լրիվ ապահովել հակամալարիային աշխատանքների լրիվ և լավ վորակով կատարելը: Նրա մի տարվա աշխատանքը կոլխոզի համար կտնտեսի հարյուրավոր և հազարավոր աշխատանքային օրեր, վորոնք կորչում են մալարիայի ուժեղ դարձացման ժամանակ:

Բռնիֆիկատորի աշխատանքը շատ պատվավոր և և խոշոր նշանակություն ունի կոլխոզի համար և այդ գործը պետք է հանձնարարել արժանի մարդու:

Իհարկե, այդպիսի կոլխոզնիկն յուր աշխատանքի համար պետք է ստանա համապատասխան վարձատրություն: Ահա այստեղ է, վոր տեղի յին ունենում բազմաթիվ թյուրիմացություններ, վորոնք լքում են առաջ բերում հակամարտաբան աշխատանքներում:

Շատ տեղերում կոլխոզների նախագահները ծայրահեղ ժլատություն են ցուցաբերում այս խնդրում: Մենք շատ դեպքեր գիտենք, յերբ բռնիֆիկատորին առաջարկել են 8-10-12 աշխատանքային որ: Յեթե մենք պահանջում ենք, վոր բռնիֆիկատոր նշանակվի աշխատատեղ, լավ գրագետ ու բարեխիղճ կոլխոզնիկը, ապա հարց է ծագում, թե կհամաձայնվի՞ արդյոք այդպիսի կոլխոզնիկը թողնել դաշտային աշխատանքը, վորտեղ նա ամսական վաստակում է 30-40 և ավելի աշխոր և դառնալ բռնիֆիկատոր, վորպեսզի ստանա 8-12 աշխոր: Իհարկե վոչ: Այդքան աշխոր կհամաձայնվեն ստանալ միայն նրանք, վորոնք խուսափում են աշխատանքից և բռնիֆիկատորի պաշտոնին նախում են վորպես մի միջոցի, վորը կծածկի, կթագցնի նրանց ծուլությունը, անգործությունը: Իսկ հետևանքը կլինի մալարեխայի տարածումը:

Ուրեմն պարզ է, վոր բռնիֆիկատորին պետք է աշխորներով ապահովել այնպես, վոր նա շահագրգռված լինի մնալ այդ աշխատանքի մեջ:

Ինչպես կտեսնենք ներքևում, բռնիֆիկատորն աշխատանք ունի վոչ թե միայն ամռանը, այլ ամբողջ տարին: Դրա համար էլ նա պետք է ապահովված լինի աշխորով ամբողջ տարվա ընթացքում:

Մալարեխայով վտանգված բոլոր կոլխոզներում միշտ նույն քանակի ու տեսակի աշխատանք չի պահանջվում: Վորքան շատ է, որինակ, շրջապատող ճահճացումների տարածությունը, վորքան բազմաթիվ են ծխելու յենթակա գոմերը և այլն, այնքան ավելի շատ են ավյալ կոլխոզի բռնիֆիկատորի աշխատանքները: Ուստի չի կարելի, իհարկե, պահանջել, վոր բոլոր կոլխոզներում բռնիֆիկատորները ստանան նույն թիվով աշխորեր: Ինչքան շատ է ծանրաբեռնված նա, այնքան ավելի շատ աշխոր պիտի ստանա: Բայց միջին մեծություն կոլխոզում բռնիֆիկատորի աշխորերի թիվը վորոշ սահմանից ցածր չպիտի լինի: Այդպիսի կոլխոզներում

բռնիֆիկատորի ստացած աշխորերը ավելի պակաս չպետք է լինեն, քան ընկնում է միջին թիվով ամեն մի կոլխոզնիկի, ամբողջ տարվա համար: Դա պիտի լինի նրա նվազագույն վարձատրությունը:

Միայն բացառիկ դեպքերում, յերբ կոլխոզը շատ փոքր է նա կարող է համաձայնություն գալ հարևան, նույնպես վոչ խոշոր կոլխոզի հետ, վորպեսզի յերկուսը միատեղ պահեն մի բռնիֆիկատոր, տալով նրան լրիվ թիվով աշխորեր կամ մասամբ աշխատավարձ: Բայց դա կարելի չէ անել այնտեղ, վորտեղ կոլխոզները գտնվում են համեմատաբար բարենպաստ պայմաններում, քիչ ճահիճներ ունեն և այլն:

Ընդհակառակը, յերբ կոլխոզը մեծ է, բռնիֆիկատորը պետք է ստանա ավելի շատ, քան միջին թիվով հասնում է ամեն մի կոլխոզնիկի, վորովհետև այդ ժամանակ նա պիտի կատարի բավական լարված և յերկար ժամանակ պահանջող աշխատանք:

Թեև դժվար է բոլոր պայմանների համար նշել միևնույն թիվը, բայց և այնպես գտնում ենք, վոր ծանրաբեռնվածություն ունեցող բռնիֆիկատորը ամսվա ընթացքում պետք է ստանա վոչ պակաս քան 20 աշխոր, և այդ վարձատրությունը նա պիտի ունենա տարվա բոլոր 12 ամիսների համար:

Յերբեմն կոլխոզների վարչությունները համաձայնվում են բռնիֆիկատոր պահել միայն ամառվա ամիսներին: Դրա պատճառն այն է, վոր բժիշկները չեն կարողացել մանրամասն ու լրիվ կերպով բացատրել նրանց բռնիֆիկատորների անելիքները: Վտանք կարծում են, վոր բռնիֆիկատորը միայն խիստին բաժանելու համար է. յերբ նա բժշկի հրահանգով դեղեր է բաժանում, նրան տալիս են աշխոր, իսկ յերբ այդ գործը վերջանում է, դադարում են աշխորեր տալուց:

Դա խոշոր սխալ է, վորը թյուրիմացություն արդյունք պիտի համարել: Վորպեսզի պարզ լինի բռնիֆիկատորի անելիքները, նրա դերը մալարեխայի դեմ պայքարի գործում, մենք կթվենք նրա պարտականությունների ամենագլխավոր կետերը:

Դրանք հետևյալներն են:

Մշտական հսկողություն ունենալ ջրերի և առավելագույն փոողող առուների ցանցի վրա և հետևել, վոր չհորաջանան այնպիսի ջրականգեր և ճահճացումներ, վորոնց մեջ կարողանա բուռն դնել ու բազմանալ մալարեխա տարածող մոծակը՝ անոֆելեսը: Այդ հսկողությունը բռնիֆիկատորն իրագործում է վոչ

միայն գյուղի մեջ յեղած, այլ և նրա շրջապատում գտնվող բոլոր առուների և այլ ջրերի նկատմամբ, վորոնք հաշված գյուղի ծայրամասերից Յ կիլոմետրից հեռու չեն:

Ճահճացումներ և այլ ջրականգեր հայտարարելու զեպքում, հետազոտել նրանց և պարզել, թե վարակված են արդյոք նրանք մոծակի թրթուրներով ու հարսնյակներով: Հաշվի առնել բոլոր ճահճացումները, հետագայում նրանց վերաբերյալ անհրաժեշտ միջոցներ ձեռք առնելու համար, նշելով, թե ինչ պատճառներից է առաջացել ճահճացումը, ջրականգը:

Ճահճացումներում կամ ջրականգերում մոծակի հատուկացած թրթուրներ ու հարսնյակներ գտնելու զեպքում առանց հետաձգելու միջոցներ ձեռք առնել նրանց լիովին վոչնչացնելու համար, այսինքն փոշիացնել փարիզյան կանաչի խառնուրդ կամ սրսկել նավթ, նրա մեջ թողնել գամբուզա ձկնիկներ, աղատել բույաներից, մաքրել ցախավելով և այլն, մի խոսքով գործադրել այն միջոցը, վորն ավելի նպատակահարմար է տվյալ պայմաններում:

Յեթե հետազոտության ժամանակ հայտարարված են նոր արհեստական ճահճացումներ, աշխատել անմիջապես վերացնել նրանց առաջանալու պատճառը, վորպեսզի ճահճացումը վոչնչանա: Որինակ, յեթե ջրականգ է գոյացել առվի պատված ավից ջուր հոսելու պատճառով, ամրացնել պատված տեղը: Յերբ ճահճացման պատճառը վերացնելու համար ավելի մեծ աշխատանք է պահանջվում, պարզել մեղավոր անձի անուն ազգանունը և հայտնել գյուղխորհրդի նախագահին, վորպեսզի նա առաջարկի ճահճացումն առաջացնողին նշանակած ժամկետի ընթացքում վերացնել ճահճացման պատճառը և չորացնել ճահճացումը: Յեթե գյուղխորհրդի նախագահը անուշադրության է մատնում բռնիֆիկատորի հայտարարությանը, բռնիֆիկատորը պարտավոր է հայտնել այդ մասին տրոպիխարկի վարիչին, շրջանի սանիտարական բժշկին կամ աղբաձնի վարիչին:

Իհարկե, նախ քան բողոքելը բռնիֆիկատորը պետք է աշխատի համոզել ճահճացումը առաջացնողին ուղղել իր սխալը և վերացնել ճահճացումը: Սակայն բռնիֆիկատորը իրավունք չունի վորևե կարգադրությաններ անել կամ տուժի յենթարկել. առողջապահական մարմիններից՝ այդ իրավունքը տրվում է միայն պետական սանիտարական տեսուչներին և տրոպիխարկի վարիչներին:

Յերբ վորևե մեկը յերկրորդ անգամ խախտում է յեղած վորոշումները և ճահճացումներ առաջացնում, բռնիֆիկատորը պարտավոր է այդ մասին հայտնել գյուղխորհրդին և տրոպիխարկի վարիչին, մեղավորին որինական պատասխանատվության յենթարկելու համար:

Տրոպիխարկի կայանի կամ զիսպանսերի բժշկի առաջարկությանը կատարել մանր հիգրոտեխնիկական, այսինքն ճահճացումները չորացման աշխատանքները:

Մշտական հսկողություն ունենալ մոծակների նկատմամբ, սիտեմատիկորեն հետազոտել գոմերը և մոծակների թաղանթներ համար մյուս հարմար շենքերը, ամեն անգամ հաշվի առնելով հայտարարված մոծակների քանակությունը: Յեթե շենքերում և այլ կետերում նկատված է մոծակների քանակի ավելացում կամ նրանց կուտակումը, բռնիֆիկատորը պարտավոր է կատարել ծխում կամ այլ միջոցով վոչնչացնել մոծակներին: Այդպես պիտի անի նա ամառվա ամիսներին անընդհատ, իսկ ցրտերն սկսվելիս՝ նոյեմբերին, նա պարտավոր է վոչնչացնել մոծակներին թե կոլխոզի և թե ամեն մի կոլխոզնիկի գոմում, դրա համար ստանալով գյուղխորհրդի աջակցությունը: Նույն աշխատանքը նա պիտի կատարի նաև գարնան տաք յեղանակներն սկսվելուց առաջ, այսինքն մարտի սկզբից, կամ յեթե դեռ ցուրտ է, մի քիչ ուշ:

Տաք յեղանակներն սկսվելուց հետո կազմակերպել կոլխոզնիկներին ծածկոցներ (պոլոզներ) մատակարարելու գործը. միշտ հետևել, վոր ծածկոցներ ձեռք բերողները գործ ածեն այն և ոգավեն նրանից այնպես, ինչպես պահանջվում է:

Ակտիվ մասնակցել բժիշկների կողմից բնակչության մասսայական հետազոտման աշխատանքներին, վորոնք կարող են տարվել տարվա բոլոր ամիսներին բայց ավելի լայնորեն՝ ձմեռվա ընթացքում:

Բժիշկների ցուցումներով և նրանց զեկավարությանը ու հսկողությանը անցկացնել հիվանդ կոլխոզնիկների բուժումն առանց կտրելու նրանց աշխատանքից, այսինքն բժշկի աված ցուցակի համաձայն ինին կամ ակրիխինին բաժանել տներում, դաշտում և այլն: Այդ աշխատանքը ես կարող է կատարվել տարվա տարբեր ամիսներին, բայց ավելի ուժեղ և լայն տարվում է գարնան սկզբին: Իհարկե, բռնիֆիկատորը չի կարող փոխարինել բժշկին, նա չի կարող վորոշել հիվանդ է ավյալ անձը թե վոչ, հետևապես և չի կարող նշանակել բուժումը: Նրա պարտականու-

թյունն և միայն դեղ բաժանել այն մարդկանց և այնքան ժամանակ, ինչպես հրահանգել և նրան բժիշկը:

Յեթե ավյալ կոլխոզում բժիշկն անհրաժեշտ և գտել նախորդ դեղեր բաժանել մալարիայից պաշտպանվելու համար — կամ ինչպես ասում են, անցկացնել պրոֆիլակտիկ խիճիզացիա կամ ակրիխինիզացիա — այդ բաժանումը կատարել ըստ բժշկի տված ցուցակի: Այստեղ ել բոնիֆիկատորը միմիայն կատարում և բժշկի հրահանգները և ցուցումները և իրավագուր չի վոչ փոփոխել ցուցակները — հանել կամ ավելացնել նոր մարդկանց, վոչ ել յերկարացնել կամ կարճացնել դեղ բաժանելու ժամանակը, ձևը և այլն:

Յեթե կոլխոզի նախագահը, կամ առհասարակ վորեւ կոլխոզնիկ առաջարկություն ունի բուժական կամ պրոֆիլակտիկ նպատակներով տրվող դեղորայքի բաժանման ձևի, քանակի դեմ և այլն, նրանք այդ առթիվ պետք և զիմեն բժշկին:

Կոլխոզնիկների մեջ տանել բացատրական աշխատանք մալարիայի դեմ պայքարելու հարցերի շուրջը. այդ նպատակով բոնիֆիկատորը պետք և կազմակերպի խրճիթ — ընթերցարանում կամ, յե թե կա, ակումբում մի անկյուն, վորտեղ միշտ ունենա թրթուրներ, հարսնյակներ, տարբեր տեսակի մոծակներ, մալարիայի դեմ պայքարի համապատասխան նկարներ, զործիքներ, մալարիայի մասին հանրամատչելի գրականություն և այլն: Որվա վորոշ ժամերին նա պետք և գտնվի այդտեղ և բացատրություն տա այն կոլխոզնիկներին, վորոնք հետաքրքրվում են այդ հարցերով: Միևնույն ժամանակ նա ինքը պիտի հետաքրքրի նրանց այդ հարցերով և բերի յուր անկյունը մալարիայի խնդիրներին ավելի մոտ ծանոթացնելու համար:

Բոնիֆիկատորի անկյունում ամառվա ընթացքում միշտ պիտի լինեն կենդանի մոծակներ ու թրթուրներ, հարսնյակներ, իսկ ձմռանը՝ չորացրած կամ սպիրտի մեջ պահած նմուշները:

Հետևել գյուղի սանիտարական գրությանը վորը նշանակություն ունի մի շարք այլ հիվանդությունների տարածման համար (ճիճվային հիվանդություններ, լուծեր և ուրիշները), ակտիվ ոգնել գյուղի սանիտարական սեկցիային նրա աշխատանքների ընթացքում, մասնավորապես գյուղը ազրից ազատ պահելու, արտաքննողներ կառուցելու և մաքուր պահելու տեսակետից և այլն:

Յեթե գյուղը սանմանամերձ և, առանձին ուշագրություն դարձնել սանմանապահ գործառնների շենքերի շուրջը մոծակների և նրանց թրթուրների դեմ պայքարելու վրա: Այդ բոլոր աշխատանքները բոնիֆիկատորը պետք և կատարի արոպհիմնարկի բժշկի ղեկավարությամբ, վորին նա յենթարկվում և անմիջապես: Նա անշեղորեն պիտի կատարի բժշկի բոլոր կարգադրությունները: Միևնույն ժամանակ նա տեղյակ պիտի պահի կոլխոզի նախագահին իր անելիքների, ինչպես և արդեն կատարած աշխատանքների մասին: Յեթե չորս ամիսը մեկ անգամ նա պետք և ղեկուցի կոլխոզի վարչության նիստերում, ինչպես և կոլխոզնիկների ընդհանուր ժողովներում յուր կատարած աշխատանքների մասին:

Բոնիֆիկատորը պարտավոր և ունենալ որպիսի (կազմած հատուկ տետրակից, և ամեն օր նրա մեջ գրի մանրամասնորեն յուր տարած հետազոտությունների արդյունքները, ինչպես և իրագործած միջոցառումները: Այդ բոլորը նա պետք և լրացնի թվերով, վորոնք բնորոշում են աշխատանքի քանակը և վորակը:

Որպիքը հարկավոր և թե մալարիայի ընթացքի մասին ճիշտ պատկերացում ունենալու և թե բոնիֆիկատորի աշխատանքի բնույթը, նրա արդյունքները, ինչպես և ծանրարեոնվածությունը պարզելու համար:

Բոնիֆիկատորը պարբերաբար պետք և ներկայանա ղեկավար արոպհիմնարկի բժշկին, ղեկուցի աշխատանքների ընթացքի, յեղած թերությունների և խոչընդոտների մասին և ստանա լրացուցիչ ցուցումներ: Յեթե արոպհիմնարկը հեռու յե և հնարավոր չի հաճախ ներկայանալ, բոնիֆիկատորը պարտավոր և այդ բոլորի մասին գրավոր ղեկուցադրեր ուղարկել:

Այնպիսով աեսնում ենք, վոր բոնիֆիկատորի աշխատանքները բավական բազմակողմանի յեն, նա շատ գործ ունի անելու թե ամռանը և թե ձմռանը:

Յեթե բոնիֆիկատորը աշխատում և բարեխղճորեն և յեթե գյուղխորհուրդը և կոլխոզի վարչությունը ցույց են տալիս նրան անհրաժեշտ ոգնությունը, իսկ արոպհիմնարկը ղեկավարություն, ապա շատ կարճ ժամանակից գյուղի մալարիային գրությունը զգալի չափով կիսովի: Առաջին հերթին զա պիտի արտահայտվի մոծակների թվի խիստ պակասելով, նույնիսկ նրանց անհետացումով. մենք շատ և շատ գյուղեր ունենք, վորտեղ մի բարեխիղճ և աշխատասեր բոնիֆիկատոր կարողա-

նուժ ե գյուղը բոլորովին ազատ պահել մոծակներէց: Այդ դործը քիչ դժվարանում ե միայն այն գյուղերի նկատմամբ, վորոնք ամբողջովին շրջապատված են ճահիճներով կամ դառնվում են անմիջապէս սահմանի վրա ե գրա հետեանքով մոծակներ են ստանում Թուրքիայից կամ Իրանից, վորտեղ մալաբիայի գեմ բոլորովին պայքար չի տարվում: Բայց այսպիսի գյուղերում ել բոնիֆիկատորի լավորակ աշխատանքը մեծ ազդեցութիւն կգործի մալաբիայի տարածումը խիստ կըճատելու վրա:

Ասածներէից պարզ պետք ե լինի նաև այն, վոր բոնիֆիկատորը պիտի լավ գրազետ լինի: Անգրազետ կամ կիսազրազետ մարդուն հնարավոր չե հանձնարարել այնպիսի գործ, ինչպիսին ե գեղորայք բաժանելը, սանիտարական լուսավորութեամբ գրանգ վելը, որագիր կազմելը ե այլն:

ԿՈԼԽՈՉԻ ՀԱԿԱՄԱԼԱՐԻԱՅԻՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԿԵՏԵՐԸ

Կոլխոզում տարվող հակամալաբիային աշխատանքների հաշտութիւնը զգալի չափով կախված ե նրանից, թե ինչպէս ե կազմված պլանը, վորքան լրիվ ե նա ընդգրկել անհրաժեշտ միջոցառումները:

Պլանի մեջ, վորն իհարկե, կազմվում ե տրոպիկական հիմնարկի, իսկ նրա բացակայութեան դեպքում սանիտարական բժշկի մասնակցութեամբ, առաջին հերթին պետք ե նշված լինեն տարվելիք հիգիենային կանոններ, ճահիճների չորացման աշխատանքները:

Բնակավայրը լիովին ազատված կլինի մալաբիայի տարածման վտանգից միայն այն դեպքում, յերբ կատարելապէս վերացվեն բոլոր ճահիճներն ու վնասակար ջրականգերը թե բնակավայրի մեջ ե թե նրա շրջապատում Յ կիրմետը շտապվելով: Միևնույն ժամանակ պետք ե վերացված լինեն նոր ճահճացումներ առաջանալու հնարավորութիւններն ու պատճառները:

Բայց այդ միջոցառումները վոչ բոլոր գյուղերի կամ ավանների նկատմամբ կարելի յե միանգամից կիրառել: Կան բնակավայրեր, վորոնք շրջապատված են ճահիճներով (Բադալ ե Դուրի Արագ Հոկտեմբերյանի շրջանում ե ուրիշները): Նրանց վերացման համար հարկավոր են թե մեծ գումարներ ե թե յերկար ժամանակ: Այդպիսի մեծ աշխատանքները կարող են ե պետք ե տանեն շրջանային (Գործկոմ) կամ կենտրոնական հիմնարկու-

թիւնները (Հողօդկոմատ, Զրային վարչութիւն, Առօդկոմատ): Նման աշխատանքների մեջ կոլխոզը կարող ե միայն զանազան տեսակի ոժանդակութիւնն ցույց տալ, որինակ բանվորական ուժով, փոխադրական միջոցներով ե այլն:

Բայց մալաբիայով վարակված գյուղերի մեծ մասն իրենց սահմաններին ամիջապէս մոտ մեծ ճահճացումներ չունեն: Այդպիսի գյուղերի առողջացման խնդիրը մեծ գումարների հետ չի կապված ե ուրեմն հեշտութեամբ կարող ե լուծվել կոլխոզի ուժերով, մանավանդ հիմա, յերբ կոլխոզներն արդեն ունեոր են դարձել ե հնարավորութիւններ ունեն մեծ ուշադրութիւն դարձնելու գյուղի բարեկարգման հարցերին:

Յեթե նույնիսկ առանձին դեպքերում ճահիճները չորացնելու համար հարկավոր ե ավելի աշխատանք ու միջոցներ, քան կարող ե հատկացնել ավյալ կոլխոզը մեկ տարում, ապա նրան կարելի յե բաժանել մասերի ե իրականացնել 2 կամ 3 տարվա ընթացքում: Ուրեմն ամեն անգամ յեղնելով կոլխոզի ունակութիւնից պլանի մեջ պետք ե մտցնել աշխատանքների ծրագրի այն մասը, վորը հնարավոր ե կատարել: Պետք ե հիշել միայն, վոր ինչքան կարճ ժամանակում կատարվին չորացման բոլոր աշխատանքները, այնքան շուտ կազատվի գյուղը, կոլխոզը, մալաբիայի չարիքներից:

Կոլխոզի պլանի մեջ պետք ե նշված լինի նաև տարվա այն ժամանակը, յերբ կատարվելու յեն աշխատանքները: Բոլոր կոլխոզները չեն կարող այդ անել նույն ամիսներին: Դա կախված ե նրանից, թե կոլխոզում վոր ամիսներին համեմատաբար ավելի շատ են լինում աշխատող ազատ ձեռքեր, իսկ դա բղխում ե կոլխոզի տնտեսութեան բնույթից: Որինակ, բամբակացան կոլխոզներում հազիվ թե հնարավոր լինի ճահիճների չորացման աշխատանքներով զբաղվել սեպտեմբեր — հոկտեմբեր ամիսներին, յերբ բոլորն զբաղված են բամբակ հավաքելով:

Ամեն մի կոլխոզի վարչութիւն, յեղնելով յուր կոնկրետ պայմաններից, ինքը պիտի վորոշի չորացման աշխատանքները կատարելու ժամանակը ե մտցնի այդ պլանի մեջ:

Բայց միայն ճահիճները չորացնելը դեռ լիովին չի լուծում խնդիրը: Յերկար տարիների մեր փորձը ցույց ե տալիս, վոր բավական չե միմիայն չորացնել ճահիճը, անհրաժեշտ ե գրանից հետո անպայման ողտազործել չորացրած տարածութիւնը: Յեթե այդ չի արվում, ճահիճը շատ շուտով նորից վերականգնվում ե:

Ուստի կոլխոզի վարչութիւնը պետք է մտածի նաև այն մասին, թե ինչպէս պիտի սգտագործվի չորացրած ճահճի տեղը, ինչ բույս պիտի ցանվի այնտեղ և այլն

Քանի վոր արհեստական ճահճացումները շատ հաճախ կապված են լինում վտուգման ցանցի անկանոն սգտադործելու ու խնամելու հետ, կոլխոզի վարչութիւնը առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնի այդ հարցի վրա: Կոլխոզի պլանում պետք է նըշված լինի առուների մաքրման ժամանակը: Մաքրումը պետք է կատարվի այնքան հաճախ, վորքան այդ պահանջվում է ավայլ պայմաններում: Առուներ կան, վորոնց բավական է տարեկան մեկ անգամ լավ մաքրել և դրանից հետո նրանք ամբողջ տարին կանոնավոր կգործեն: Բայց պատահում են և այնպիսիները, վորոնք կարիք ունեն տարվա ընթացքում յերկու կամ յերեք անգամ մաքրելու: Դա կախված է ջրի և հողի հատկութիւններից և մի շարք պատահական կամ մշտական պայմաններից: Այդպիսի առուները լավ ծանոթ են կոլխոզի վարչութիւնը, և նա պիտի նախատեսի նրանց կրկնակի մաքրման ժամկետները:

Իմիջի այլոց, առուների մաքրման ժամանակ հաճախ նկատվում է մի խոշոր թերութիւն. մաքրողներն ամբողջ չեն հանում ամբողջ կուտակված ավազն ու տիղմը, իսկ հանածը գուրս չեն գցում առվից, այլ կպցնում են ամբողջ ներսի պատերին: Դրանից վոչ մի սգուտ չի կարող լինել, վորովհետև պատին կպցրած հողը չորանալուց նորից թափվում է առվի մեջ և վերակահանգում նախկին գրութիւնը: Պետք է լավ հսկել, վոր այդպիսի թերութիւն չթուլլատարվի և բացի այդ, մաքրելիս ամբողջ ամբողջ ազատվեն մանր բույսերից:

Քանի վոր մալարիայի դեմ պայքարը տեւական գործ է, քանի վոր վոչ բոլոր զեպքերում է հնարավոր միանգամից առողջացնել գյուղը և նրա շրջակայքը, ուստի վերելում թված կետերից բացի, կոլխոզի վարչութիւնը պետք է մասնակցի նաև մի շարք այլ հակամալարիային աշխատանքների, վորոնց անմիջական կատարողը բոնիֆիկատորն է հանդիսանում: Յեթե չլինի կոլխոզի վարչութիւնն և մասնավորապես նրա նախագահի անմիջական և ամենորոյա մասնակցութիւնն ու աջակցութիւնը, նույնիսկ ամենալավ բոնիֆիկատորը շատ քիչ բան կարող է անել: Նույն սովորականութիւնը պետք է ցույց տրվի նաև կոլխոզին կցված տրոպիկամարկի բժշկին և մյուս բուժաշխատող

ներին: Բժշկի և բոնիֆիկատորի ձեռնարկած աշխատանքների հաջողութիւնը մեծ չափով կախված է այդ ոգնութիւնից:

Վերցնենք հենց կոլխոզիկների հետադատութիւն խնդիրը, վորն անհրաժեշտ է նրանց մեջ բուժում անցկացնելու համար: Յերբ բժիշկը գալիս է կոլխոզ և հրավիրում կոլխոզիկներին նրանց քննելու համար, հաճախ գալիս են նրա մոտ միայն աղբնահայտ հիվանդները, մինչդեռ ավայլ մոմենտին իրենց առողջ գաղտնիքի մեջ էլ բավական թվով մարդիկ են լինում, վորոնք մալարիայով վարակված են, բայց դեռ չեն դողացնում: Այդպիսիները վտանգավոր են վոչ միայն իրենց, այլ և մյուսների համար նրանցից մոծակը կարող է հիվանդութիւնը տարածել առողջներին

Յերբ կոլխոզի նախագահը, ինչպէս և գյուղխորդի նախագահը, ոգնում են բժշկին բացատրելու հետադատութիւն իմաստն ու նպատակը, կարճ ժամանակում քննութիւնն են յենթարկվում բոլոր կոլխոզիկներն ու նրանց յերեխաները: Բոկ դրանից շահում են բոլորը. հայտաբերվում և բուժվում են բոլոր հիվանդները և հետագայում նրանք ավելի քիչ զեպքերում են կրկին հիվանդանում, աշխատանքային քիչ որեր են կորցնում:

Նույնը պիտի ասել հենց մասսայական բուժումը կազմակերպելու մասին: Կոլխոզիկների մեջ դեռ պատահում են այնպիսիները, վորոնք վոչ լրիվ գիտակցելով բուժման նշանակութիւնը, կամ բոլորովին խուսափում են բժշկվելուց կամ թե բուժումը շարունակում են այնքան ժամանակ, վորքան տեւում է նրանց գողերայքը: Դա ճիշտ չէ: Կանոնավոր և բժշկի նշանակած տեղութիւնում պետք է բուժվի ամեն մեկը, ում մոտ գտնված են մալարիայի նշաններ: Կոլխոզի նախագահը, ինչպէս և գյուղխորդի նախագահը, կուսակազմակերպութիւն զեկավարը պետք է ազդեն բուժումից խուսափողների վրա և համոզեն նրանց անցկացնել բուժման լրիվ կուրսը: Դա առավելապես հեշտ է անել այն գյուղերում, կոլխոզներում, վորտեղ բուժումը կազմակերպվում է այնպէս, վոր վոչ թե հիվանդն է գնում բժշկի կամ բուժակի, բոնիֆիկատորի մոտ դեղ ստանալու համար, այլ հատուկ մարդիկ՝ բոնիֆիկատոր, քույր և այլն, բժշկի ցուցումով և նրա զեկավարութիւնում զեղը բերում և բաժանում են դաշտում, տանը, դպրոցում և այլն:

Ինչպէս տեսանք սկզբում, մալարիայից պաշտպանվելու գործում շատ մեծ դեր է կատարում ծածկոց (պոլոզ, մըչակդամ) գործածելը: Մեկ մոտ համարյա տասը տարի յե, ինչ մալարիայոտ

գյուղերում անընդհատ ծածկոցներ են բաժանվում, բայց չնայած դրան այդ գյուղերի բնակչության միայն չնչին տոկոսն է ապահովված ծածկոցներով: Բացառություն են կազմում միայն մի քանի գյուղեր (Արփա, Մեղրի), վորոնք ծածկոցներով լրիվ ապահովված են և իրենք ել զբում են նրանց դրական դերը: Մյուս գյուղերը սակաս չափով ծածկոցներ չեն ստացել, բայց այդպիսիները չեն խնամել կամ գործ են ածել այլ նպատակների համար: Գյուղի կոլտոզի ղեկավարների պարտականություններից մեկը պիտի լինի հակել, վոր կոլտոզնիկները զնեն այդ ծածկոցները և, վոր ամենազլխավորն է, ամբողջ ամառվա ընթացքում կանոնավոր գործածեն:

Դիտավորյալ կերպով ծածկոցները փչացնողների, ուրիշ կարիքների համար գործածողների դեմ հարկավոր է գործադրել բարոյական ներգործման տարբեր միջոցներ՝ ընդհանուր ժողովներում, պատի թերթում և այլն:

Կոլտոզի վարչության և առանձնապես նրա նախագահի օժանդակության մեծ կարիք ունի կոլտոզի բոնիֆիկատորը: Ինչպես վերևում շեշտեցինք, բոնիֆիկատորը պետք է միշտ տեղյակ պահի կոլտոզի նախագահին յուր աշխատանքների ընթացքում հայտարարած թերությունների մասին: Իսկ նախագահը պետք է ուշադիր լինի դեպի բոնիֆիկատորի տվյալները և համապատասխան կարգադրություն անի: Որինակ, յեթե դաշտերը ջրող անձանց մեջ կան այնպիսիները, վորոնք անուշադիր են վերաբերվում դեպի իրենց պարտականությունները և հաճախ արհեստական ճանճացումներ են առաջացնում, կոլտոզի նախագահը պետք է ձգտի ուղղել տալ նրանց թույլ տված սխալները, իսկ այդպիսիների կրկնվելու դեպքում՝ յենթաբերի տույժի կամ նրանց փոխարինի ավելի բարեխիղճ և գիտակից մարդկանցով:

Շատ տեղերում կոլտոզի բոլոր դաշտերը մի տեղ չեն կենտրոնացած, այլ ցրված են, յերբեմն բավական հեռու մեկը մյուսից: Յեթե բոնիֆիկատորին հարկավոր է շրջել այդ դաշտերը դեղ բաժանելու կամ հետազոտություններ կատարելու, թրթուրներին վոչնչացնելու համար, նա ստիպված է լինում ամեն ոք անցնել շատ յերկար ճանապարհ, նրա ժամանակի մեծ մասը ծախսվում է տեղից տեղ զնալու համար, իսկ իսկական աշխատանքի համար քիչ ժամանակ է մնում: Այդ դեպքերում նրա աշխատանքը ավելի արդյունավետ դարձնելու համար կոլտոզի նախագահը պետք է ապահովի նրան փոխադրական միջոցներով:

Քանի վոր այժմ համարյա բոլոր գյուղերը լավ ճանապարհներ ունեն, ուստի ամենանպատակահարմարն է բոնիֆիկատորին հեծանիվ տալ:

Բացի այդ, նպատակահարմար և նույնիսկ անհրաժեշտ է կոլտոզի հաշվին կոշիկ և արոհագուստ տալ բոնիֆիկատորին, վորովհետև ճանճացումներում աշխատելուց, ինչպես և նավթի ու թուշավոր միջոցների հետ գործ ունենալուց նախ շատ շուտ են փչանում նրա կոշիկներն ու հագուստը և յերկրորդ՝ թուշնը կարող է մնալ նրա հագուստի վրա և փսսսել նրան: Այդ արոհագուստը բոնիֆիկատորը պիտի գործ ածի միայն աշխատանքի ժամանակ:

Այժմ մեր կոլտոզներում շատ ուժեղ շինարարություն է տարվում. մեր աչքի առաջ գյուղն արագորեն փոխել է յուր կերպարանքը: Նախկին կիսագետնափոր, վատառողջ, հաճախ գոմերի հետ միացած ու լուսամուտներից զուրկ խոճիթների փոխարեն, այժմ կառուցվել և կառուցվում են գեղեցիկ, լավ արտաքինով, լուսամուտներով ու մյուս հարմարություններով օժտված տներ: Ուժեղ զարգանում է նաև գոմաշինարարությունը թե կոլտոզի և թե առանձին կոլտոզնիկների անասունների համար: Սակայն այդ շինարարություն ընթացքում շատ անգամ չեն կատարվում այն պահանջները, վորոնք անհրաժեշտ են մալարիայից ապահովվելու կամ պաշտպանվելու համար:

Այստեղ մենք կնշենք մի քանի պահանջներ, վորոնք կարող են շատ մեծ նշանակություն ունենալ առողջ գյուղ ստեղծելու համար:

Յերբ գյուղը նոր է կառուցվում կամ հարց է ծագում այն տեղափոխելու մասին, մալարիայի տեսակետից խոշոր նշանակություն ունի բնակավայրի տեղի ընտրությունը: Վորպես որենք նոր բնակավայրի համար պետք է ընտրել այնպիսի հողամաս, վորը բացի սանիտարական մյուս պահանջներից, բավարարի նաև հետևյալին — առնվազն 3 կիրովետը հեռու լինի բնական կամ խոշոր արհեստական ճանճացումներից:

Այն դեպքերում, յերբ այդ միանգամայն անհնարին է անել, հարկավոր է նախ և առաջ մալարիայի տեսակետից առողջացնել ընտրած հողամասը և նրա շրջակայքը 3 կիրովետը շառավիղով (այսինքն չորացնել ճանճացումները) և ապա հետո սկսել շինարարությունը: Այդ հիմնական պահանջը շատ հաճախ անտես է արվում, և դրա հետևանքը շատ շուտ զգում են բոլորը, յերբ առաջ է գալիս մալարիայի եպիդեմիա:

Յեթե նոր շինարարութիւնը տարվում է արդեն գոյութիւն ունեցող բնակավայրում, առանձին ուշադրութիւն պիտի դարձնել հետեյալ յերկու հարցերի վրա: 1. շինարարութեան համար նյութ (հող, ավազ, քար) վերցնելուց անհրաժեշտ է խուսափել նոր ճանճացումներ առաջացնելուց, իսկ յեթե արդեն գոյացել են՝ վերացնել, լցնել: 2. նոր տները (բնակելի շէնքերը) հարկավոր է կառուցել բնակավայրի այն մասում, վորը ավելի հեռու յե գործն-վում շրջակայքում յեղած ճահիճներից, իսկ գոմերը (մանավանդ կոլխոզի մեծ գոմերը) պետք է կառուցել այնպես, վոր նրանք գտնվեն բնակելի շէնքերի և ճահիճների միջև: Դրա նպատակն այն է, վոր ճահճում գոյացող մոծակներն արյուն փնտռելուս առաջին հերթին հանդիպեն կենդանիներին և ծծեն նրանց արյունը և չհասնեն մարդու բնակարանը: Մարդու մալարիայով կենդանի-ները չեն վարակվում, իսկ կենդանու մալարիայի նման հիվանդու-թյունները մեզ մոտ տարածում են վոչ թե մոծակները, այլ տիգերը: Ուրեմն մոծակների կծելուց կենդանիները կտուժեն այնքան, վորքան այդ խանդարում է նրանց հանդիստը: Յերկու չարիքից համեմատաբար ավելի փոքր է յերկրորդը, այսինքն ավելի քիչ չարիք է, յերբ մոծակները անհանգստացնում են կեն-դանիներին, քան յերբ և անհանգստացնում է մալարիայով վարակում են մարդկանց: Իհարկե, ավելի լավ կլինի, վոր չտու-ժեն թե մարդիկ և թե կենդանիները, իսկ դրա համար հարկավոր է, վորքան հնարավոր է, շուտ վերացնել ճահիճը, կամ համենայն դեպս, կանոնավոր սպասել նրան թրթուրներից ու հարսնյակ-ներից:

Վերը գրվածով միայն չի սահմանափակվում, իհարկե, այն ամենը, ինչ հարկավոր է անել կոլխոզին, մալարիայի դեմ պայ-քարի ուղղութեամբ: Մենք նշեցինք միայն գլխավոր խնդիրները, չցանկանալով ծանրարեռնել ընթերցողին ավելի փոքր, թեև խոշոր նշանակութիւն ունեցող հարցերով:

Մենք համոզված ենք, վոր յեթե մեր կոլխոզնիկները և կոլ-խոզների վարչութիւնները յուրացնեն զբոսայտում տրված տեղե-կութիւնները և, կիրառեն դրանք առոյրյա կյանքում, դա արդեն խոշոր բեկում կառաջացնի մալարիան շուտափուլթ հաղթա-հարելու գործում:

Մալարիան, աշխատավորութեան այդ կատարի թշնամին, անհամատեղելի յե սոցիալիստական հասարակարգի հետ: Նա պետք է անպայման վերացվի, և ինչքան շուտ կատարվի այդ, այնքան

շատ կշահի՝ դրանից մեր աշխատավորութիւնը և վողջ պետու-թյունը:

Մալարիան տարածված է յերկրագնդի շատ յերկրներում: Հնդկաստանում, որինակ, ամեն տարի մալարիայով հիվանդանում են 100-ից մինչև 200 միլիոն մարդ և մահանում մոտ 2 միլիոն:

Մի շարք դիտնականների տվյալներով մալարիայով առա-պում է յերկրագնդի բնակչութեան վոչ պակաս քան մեկ յերրորդ մասը — 650 միլիոնից մինչև 800 միլիոն մարդ:

Սակայն այդ դեռ չի նշանակում, վոր մալարիան մի ան-խուսափելի չարիք է: Նույնիսկ մի քանի կապիտալիստական յերկրներում, վորտեղ մալարիան ֆլաստում էր նաև ունեւոր տար-րերին, նրա դեմ ձեռք են բերվել հաջողութիւններ: Յեթե այդ հնարավոր է կապիտալիստական իրավակարգում, ապա անկասկա-ծորեն և առավելապես դա հնարավոր ու անհրաժեշտ է մեր յերկ-րի, իսորհրդային իրավակարգի համար, ուր ամեն ինչ արվում է աշխատավորութեան համար, վորտեղ աշխատավորութիւնն ինքն է ամեն ինչի տերն ու տնօրենը:

ԽՍՀՄ-ում, մենք ունենք անհամեմատ խոշոր հաջողու-թիւններ մալարիայի դեմ պայքարի ֆրոնտում: Հենց միայն մեր հանրապետութիւնում համեմատել անգամ չի կարելի մալարիայի դրութիւնն այժմ և, որինակ, դաշնակների տիրապետութեան ժամա-նակ: Հիմա մեզ մոտ մալարիայի պատճառով մահացութեան դեպքերը շատ հազվագոյուտ յերևույթ են, մինչդեռ 1918-20 թվերին մալարի-այից մահանում էին հարյուրավոր ու հազարավոր աշխատավորներ: Մալարիայի ավերումները այն ժամանակ այնքան ծանր էին, վոր 1919 թ. նոյեմբերին միայն այդ հիվանդութիւնից մահացան 2 բժիշկ:

Սորհրդային իշխանութիւնը միայն Հայաստանում մալա-րիայի դեմ պայքարելու համար ծախսում է տարեկան 2-ից 4 մի-լիոն ուրբի: Տարեց տարի այդ գումարները ավելի մեծանում են և դրա հետ միասին պակասում է մալարիայի տարածումը, նրա պատ-ճառած ֆրասները: Մենք ունենք շրջաններ ու բնակավայրեր, վորոնց կերպարանքը հիմնովին փոխվել է, վորտեղ մալարիան դարձել է հազվագոյուտ հիվանդութիւններից մեկը, մինչդեռ խոր-հրդայնացումից առաջ մալարիան շնչել չէր տալիս այդտեղի աշ-խատավորութեանը:

Մեզ մոտ մալարիայի դեմ պայքարը տարվում է սիստե-մատիկորեն և պլանային կարգով, իսկ կապիտալիստական յեր-կրներում մալարիայի մասին սկսում են մտածել այն ժամանակ,

յերբ նրա գոհների թիվը հազարների ու տասնյակ հազարների յն հասնում: Որինակ, Յեյլոն կղզում 1934-35թ.թ. յոթ ամսվա ընթացքում 100.000 մարդ մահանալուց հետո միայն պետությունը ծախսեց մի քանի միլիոն ուրբի, իսկ յերբ մալարիան քիչ թուլացավ, նրա դեմ պայքարը նորից հանվեց ասպարեզից:

Սակայն մինչև այժմ մեր ունեցած հաջողությունները մեզ չեն կարող բավարարել: Մեր հերթական խնդիրն է՝ մեր սոցիալիստական հայրենիքի աշխատավորությունը լիովին ազատել մալարիայից, իսպառ վերացնել այն, վորպես հին հասարակարգից մնացած ժառանգություն:

Անհասկած մեր աշխատավորությունն ու նրա իշխանությունը Լենինյան-Ստալինյան հզոր կոմունիստական կուսակցության ղեկավարությունը վերջնականապես կլուծեն նաև այդ խնդիրները:

Յ Ա Ն Կ

Եջ

Մալարիայի տարածման պատճառները	3
Եակը և նրա զարգացումը	5
Կարիա տարածող և հասարակ մոծակի տարրերությունը	7
Ի պայմաններ են հարկավոր մալարիայի տարածվելու համար	10
Ի՞նչպես է հասցնում մալարիան կոլխոզին ու կոլխոզնիկներին	13
Ինչ պայմաններում են զարգանում մոծակները	23
Արտական ճահճացումներ առաջանալու պատճառները	30
Մալարիայի դեմ պայքարելու միջոցները	32
Պայքար հճացումների դեմ	36
Մոծակնի թրթուրները վոչնչացնելու միջոցները	41
Մոծակնի վոչնչացնելու միջոցները	44
Մոծակնից պաշտպանվելու միջոցները	49
Պայքար մյուս միջոցները	51
Ի՞նչ մեխիզմներ ունեն կոլխոզները և կոլխոզնիկները ապրիայի դեմ պայքարելու գործում	54
Բռնիքի ստորը և նրա անելիքները	
Կոլխոզ հակամալարիային աշխատանքների հիմնական լեռները	62

Պատ. խմբագիր՝ Լ. Սարգսյան
Լեզվական խմբագիր՝ Ավ. Շաթիրյան
Տեխ. խմբագիր՝ Լ. Ոհանյան
Սրբազրեչ՝ Մ. Մարտիկյան

սմ
լ
ա
ի
բ
ժ
ը
ղ
խ
ծ
կ
հ
մ
յ
ռ
ւ
փ
ք
գ
զ
վ
ճ
ն
ժ
յ
ռ
ւ
փ
ք
գ
զ
վ
ճ
ն

Մոծ
Մալ
ԽՆՆ
ԻՆՆ
Ի
Արճ
Մ
Պայքար ճա
Մոծակներ
Մոծակները
Մոծակներ
Պայքարի
ԻՆՆ
Մալ
Բնիֆիկ
Կոլխոզի
Լ

Գլավխիտի լիազոր. Ա— 3098 Հրատ. 4608.

Պատվեր 418. Տիրամ 3000.

Թուղթ 62x94 Տպագր. 41/1 մամ.

Մեկ մամ. 38,400 նշան. Հեղ. 4 մամ

Հանձնված և արտադրության 27 ապրիլի 1938 թ.

Ստորագրված և տպագրության համար 9 հունիսի 1938 Վ.

Պետերատի 1 տպարան, Յերևան, Լենինի փող. 65.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0977597

13 АВГ. 1938

410

ԳԻՆԸ 65 ԿՈՊ.

11

28459

Хр. Н. Пирумян

Малярия и борьба против нее в колхозах

Гиз Арм. ССР, Ереван, 1938 г.